МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра обліку та оподаткування

Кваліфікаційна робота

магістра

на тему: Методика обліку та аналіз дебіторської заборгованості на ТОВ «ВИРОБНИЧА КОМПАНІЯ ЕНЕРГОПРОМ»

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0713-оа-з
спеціальності 071 Облік і оподаткування,
освітньої програми облік і аудит
_____Т.О. Денщик _____
Керівник_____к.е.н., доцент Сьомченко В.В.
Рецензент_____к.е.н., доцент Саєнко О.Р.

ЗАПОРІЖЖЯ – 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет економічний
Кафедра обліку та оподаткування
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 071 «Облік і оподаткування»
Освітня програма «Облік і аудит»

ЗАТВЕРДЖУЮ:
Зав. кафедрою _____ Н.М. Проскуріна
«___»_____ 2024 р.

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТОВІ

Денщик Тетяні Олександрівні

1. Тема роботи: Методика обліку та аналіз дебіторської заборгованості на ТОВ «ВИРОБНИЧА КОМПАНІЯ ЕНЕРГОПРОМ»
керівник роботи Сьомченко Вікторія Вікторівна, к.е.н., доцент,
затверджені наказом ЗНУ від 29 грудня 2023 року № 2251-с.

2. Строк подання студентом роботи 25 листопада 2024 року

3. Вихідні дані до роботи: спеціальна література, законодавчі та нормативні акти, статистичні дані, дані обліку та фінансової звітності установи.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): розкрити економічну сутність «дебіторської заборгованості» та їх класифікацію; дослідити значення і завдання обліку та аналізу дебіторської заборгованості; надати характеристику діяльності ТОВ «Виробнича компанія Енергопром»; вивчити організацію синтетичного та аналітичного обліку дебіторської заборгованості, проаналізувати структуру та динаміку дебіторської заборгованості на підприємстві та запропонувати напрямки удосконалення обліку і аналізу її використання.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): кваліфікаційна робота містить 14 рис., 24 табл. і 8 формул.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
1	Сьомченко В.В. доцент	05.08.2024 р.	05.08.2024 р.
2	Сьомченко В.В. доцент	09.09.2024 р.	09.09.2024 р.
3	Сьомченко В.В. доцент	03.10.2024 р.	03.10.2024 р.

7. Дата видачі завдання: 01 червня 2024 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Складання плану роботи, підбір літератури	липень 2024	виконано
2.	Написання вступу	липень 2024	виконано
3.	Виконання першого розділу	серпень 2024	виконано
4.	Виконання другого розділу	вересень 2024	виконано
5.	Виконання третього розділу	жовтень 2024	виконано
6.	Написання висновків	листопад 2024	виконано
7.	Оформлення роботи, одержання відгуку та рецензії	листопад 2024	виконано
8.	Подання роботи на кафедру	листопад 2024	виконано

Студент _____ Т.О. Денщик
(підпис)

Керівник роботи _____ В.В. Сьомченко
(підпис)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ В.В. Сьомченко

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 104 с., 24 табл., 14 рис., 1 додаток, 75 літературних джерел.

БЕЗНАДІЙНА ЗАБОРГОВАНІСТЬ, ВЕКСЕЛЬ, ДЕБІТОРИ, ДЕБІТОРСЬКА ЗАБОРГОВАНІСТЬ, РЕЗЕРВ СУМНІВНИХ БОРГІВ, ФІНАНСОВИЙ СТАН, ЧИСТА РЕАЛІЗАЦІЙНА ВАРТІСТЬ

Об’єктом дослідження у кваліфікаційній роботі виступають процеси, що забезпечують ефективність системи обліку та аналізу дебіторської заборгованості.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження теоретичних і практичних основ методики обліку та аналізу дебіторської заборгованості, та розробка напрямів удосконалення.

У роботі були використані наступні методи дослідження: абстрактно-логічні; індукція і дедукція, порівняння і теоретичне узагальнення; синтез, аналіз; графічний; системний підхід, метод спостереження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретичних положень та розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення методичних підходів до бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості, а саме:

– запропоновано класифікацію дебіторської заборгованості в балансі за терміном погашення: на довгострокову та короткострокову. Такий підхід враховує рівень ліквідності активів, надає користувачам фінансової звітності більш точну інформацію про фінансовий стан підприємства та можливості перетворення зобов’язань у грошові кошти;

– уточнено визначення «дебіторська заборгованість» як матеріальні ресурси, не оплачені контрагентами, або кошти, вилучені з обігу. Це

визначення відображає економічну сутність дебіторської заборгованості та її роль у системі бухгалтерського обліку;

– уточнено класифікацію дебіторської заборгованості для цілей бухгалтерського обліку. Нова класифікація відповідає структурі балансу та враховує економічну природу різних видів заборгованості;

– запропоновано етапи вдосконалення обліку дебіторської заборгованості за розрахунками з покупцями та замовниками. Це дозволяє чітко структурувати грошові потоки підприємства та зменшити ризик виникнення заборгованості;

– розроблено форму внутрішньої звітності для узагальнення результатів розрахунків із покупцями та замовниками, що сприятиме оптимізації управління заборгованістю;

– рекомендовано введення нових субрахунків до рахунку 36 «Розрахунки з покупцями і замовниками» – 365 «Розрахунки з вітчизняними замовниками» та 366 «Розрахунки з іноземними замовниками». Це підвищить аналітичність обліку, дозволить чітко розмежувати передачу готової продукції замовникам і реалізацію товарів покупцям.

SUMMARY

Qualifying work contains: 104 pp., 14 fig., 24 tab., 1 appendix, 75 references.

BAD DEBTS, BILL OF EXCHANGE, DEBTORS, ACCOUNTS RECEIVABLE, ALLOWANCE FOR DOUBTFUL DEBTS, FINANCIAL POSITION, NET REALIZABLE VALUE

The object of research in qualification work are processes that ensure the efficiency of the accounting and analysis of accounts receivable.

The purpose of the qualification work is to study the theoretical and practical bases of accounting and analysis of accounts receivable, and also the development of ways to improve.

The following research methods were used in the study: abstract and logical; induction and deduction, comparison and theoretical generalization; synthesis, analysis; graphical; systematic approach, and observation method.

Scientific novelty of the obtained results consists in substantiation of theoretical positions and development of practical recommendations for the improvement of methodical approaches to the accounting of receivables, namely:

– it is suggested in the balance sheet to divide the receivables for long-term and short-term, depending on maturity. This classification of articles takes into account the level of liquidity of the articles, is more useful for users of financial statements for assessing the financial condition of the enterprise, provides the most complete information about the level of accounts receivable and the possibility of converting financial liabilities into cash;

– clarified the concept of «accounts receivable» – is the material resources that are not paid by contractors, or cash withdrawn from the circulation of funds. The above definition gives a more accurate picture of the economic nature of

receivables and determines its place in accounting;

– the classification of receivables for accounting purposes is specified. Such a classification reveals the economic nature of various types of receivables and corresponds to the structure of the balance sheet;

– stages of improvement of the accounting system of accounts receivable in calculations with buyers and customers are offered. This will make it possible to clearly outline the cash flows of the enterprise, as well as minimize the risk of arrears;

– an internal reporting form has been developed to summarize the results of settlements with customers and customers for their optimal management.

– it is proposed to supplement sub accounts of the account 36 «Payments with customers and customers» subaccounts 365 «Payments with domestic customers» and 366 «settlements with foreign customers» that will increase the analytically of settlements with debtors, separating buyers and customers, will allow separating the transfer of finished products to customers and sales of goods to buyers.

ЗМІСТ

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
РЕФЕРАТ
SUMMARY
ВСТУП……..… 10
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОБЛІКУ ТА АНАЛІЗУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ
1.1 Економічна категорія «дебіторська заборгованість» в обліковому аспекті: визнання, класифікація та оцінка……. 15
1.2 Нормативно-правова база обліку та аналізу дебіторської заборгованості…….. 34
1.3 Особливості обліку дебіторської заборгованості в зарубіжних країнах……...…… 39
РОЗДІЛ 2 МЕТОДИКА ОБЛІКУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ В ТОВ «ВИРОБНИЧА КОМПАНІЯ ЕНЕРГОПРОМ»
2.1 Організаційно-економічна характеристика підприємства……. 45
2.2 Документальне оформлення розрахунків з дебіторами на підприємстві…… 49
2.3 Синтетичний та аналітичний облік дебіторської заборгованості на підприємстві……. 56
2.4 Удосконалення обліку дебіторської заборгованості……..... 67
РОЗДІЛ 3 МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ СТАНУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ В ТОВ «ВИРОБНИЧА КОМПАНІЯ ЕНЕРГОПРОМ»
3.1 Методичні основи аналізу дебіторської заборгованості…… 73
3.2 Аналіз складу і структури дебіторської заборгованості на підприємстві……. 79

3.3 Напрями вдосконалення процесу управління дебіторською заборгованістю……. 87
ВИСНОВКИ……..…….... 94
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ..…… 98
ДОДАТОК А Баланс ТОВ «ВИРОБНИЧА КОМПАНІЯ ЕНЕРГОПРОМ» за 2020 р…….. 105

ВСТУП

У рамках своєї фінансово-господарської діяльності підприємства вступають у певні економічні відносини з іншими суб'єктами господарювання. У результаті чого виникають господарські операції, які з погляду фінансової стійкості підприємства можна назвати дебіторською заборгованістю. І саме вона є не лише показником для визначення розміру заборгованості, її також можна охарактеризувати як економічне явище, яке впливає на діяльність всього підприємства. Можна зазначити, що питання аналізу та оцінки дебіторської заборгованості часто залишаються поза належною увагою, що може спричинити низку негативних наслідків, зокрема швидке зростання заборгованості перед підприємством, неспроможність погашення боргів та втрату фінансових ресурсів.

Сучасні умови господарювання висувають низку викликів для бухгалтерського обліку, серед яких важливе місце займають теоретико-методологічні аспекти класифікації та відображення заборгованості в облікових системах, питання обліку простроченої та непрацюючої заборгованості та її рефінансування, аналіз заборгованості та автоматизація облікових процесів у взаєморозрахунках. Актуальність теми кваліфікаційної роботи зумовлена необхідністю теоретичного обґрунтування та розробки практичних рекомендацій щодо обліку дебіторської заборгованості.

У країнах із розвиненою економікою підприємства не залежать від своєчасних грошових надходжень від покупців, оскільки мають можливість швидко перетворювати боргові вимоги на кошти під заставу. Натомість в Україні цей механізм управління дебіторською заборгованістю поки що не впроваджений, що значно ускладнює вирішення проблеми неплатежів.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю вдосконалення організації розрахунків у контексті розв’язання глобальних економічних проблем України та адаптації бухгалтерського обліку до умов

ринкової економіки.

Ефективна організація розрахунків має сприяти зміцненню договірної дисципліни, підвищенню відповідальності підприємств за своєчасне виконання фінансових зобов'язань, прискоренню обігу коштів та раціональному використанню тимчасово вільних ресурсів.

Предметом дослідження є теоретичні та методичні засади організації обліку та аналізу дебіторської заборгованості на прикладі ТОВ «Виробнича компанія Енергопром».

Об'єктом дослідження виступають процеси, які забезпечують ефективність системи обліку та аналізу дебіторської заборгованості.

Метою роботи є дослідження теоретичних і практичних аспектів методики обліку та аналізу дебіторської заборгованості, а також розробка напрямків для її вдосконалення.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

– дослідити визначення поняття «дебіторська заборгованість»;

– розкрити теоретичні та методологічні аспекти обліку дебіторської заборгованості;

– дослідити методику аналізу дебіторської заборгованості;

– проаналізувати організаційно-економічну характеристику ТОВ «Виробнича компанія Енергопром»;

– оцінити існуючу методику організації обліку дебіторської заборгованості на підприємстві;

– провести аналіз стану дебіторської заборгованості на досліджуваному підприємстві;

– запропонувати рекомендації щодо вдосконалення обліку та управління дебіторською заборгованістю на підприємстві.

У процесі написання кваліфікаційної роботи та для забезпечення достовірності висновків і результатів було використано такі методи: системний підхід – для визначення сутності та змісту соціально-економічних категорій, таких як «дебіторська заборгованість», «розрахунки», «дебітори»,

«контроль» тощо; метод економічного аналізу – для виявлення тенденцій діяльності підприємства, аналізу впливу дебіторської заборгованості на його фінансовий стан і наслідків порушення нормального обороту коштів; метод спостереження – для вивчення методики обліку операцій із дебіторською заборгованістю, таких як її виникнення, погашення або списання, а також документального оформлення бухгалтерських операцій .

Теоретичною та методологічною основою дослідження стали загальнонаукові принципи і методологія проведення комплексних досліджень. Правове забезпечення роботи ґрунтувалося на нормативно-правових актах і документах, які регулюють методику обліку та аналізу дебіторської заборгованості.

У ході роботи були використані наукові праці у сфері бухгалтерського обліку, аудиту та аналізу, галузеві інструкції, нормативні документи, статистичні матеріали, а також результати науково-практичних конференцій, присвячених проблемам бухгалтерського обліку.

Інформаційна база дослідження включає спеціальну літературу, нормативно-правові акти (закони України, положення, акти), економічні джерела та профільну літературу з бухгалтерського обліку.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у розробці теоретичних положень та практичних рекомендацій для вдосконалення методичних підходів до бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості, зокрема:

– запропоновано класифікацію дебіторської заборгованості в балансі за терміном погашення: на довгострокову та короткострокову. Такий підхід враховує рівень ліквідності активів, надає користувачам фінансової звітності більш точну інформацію про фінансовий стан підприємства та можливості перетворення зобов’язань у грошові кошти;

– уточнено визначення «дебіторська заборгованість» як матеріальні ресурси, не оплачені контрагентами, або кошти, вилучені з обігу. Це визначення відображає економічну сутність дебіторської заборгованості та її

роль у системі бухгалтерського обліку;

– уточнено класифікацію дебіторської заборгованості для цілей бухгалтерського обліку. Нова класифікація відповідає структурі балансу та враховує економічну природу різних видів заборгованості;

– запропоновано етапи вдосконалення обліку дебіторської заборгованості за розрахунками з покупцями та замовниками. Це дозволяє чітко структурувати грошові потоки підприємства та зменшити ризик виникнення заборгованості;

– розроблено форму внутрішньої звітності для узагальнення результатів розрахунків із покупцями та замовниками, що сприятиме оптимізації управління заборгованістю.

– рекомендовано введення нових субрахунків до рахунку 36 «Розрахунки з покупцями і замовниками» – 365 «Розрахунки з вітчизняними замовниками» та 366 «Розрахунки з іноземними замовниками». Це підвищить аналітичність обліку, дозволить чітко розмежувати передачу готової продукції замовникам і реалізацію товарів покупцям.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що впровадження запропонованих у кваліфікаційній роботі рекомендацій сприятиме впорядкуванню бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості та уніфікації методики її аналізу на підприємстві.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. За результатами дослідження опубліковано: фахову статтю «Економічна категорія «дебіторська заборгованість» як об’єкт бухгалтерського обліку: історичний аспект та зарубіжний досвід» наукову статтю у збірнику наукових праць кафедри на тему: «Методика аналізу дебіторської заборгованості на підприємствах в сучасних умовах господарювання» та випущено три тези доповіді за темами «Проблеми обліку дебіторської заборгованості на вітчизняних підприємствах та напрями їх вирішення», «Фактори ефективного управління дебіторською заборгованістю на підприємстві» та «Визнання дебіторської заборгованості як обліково-аналітичної категорії».

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків. Загальний обсяг роботи становить 104 стандартних машинописних аркушів, що містять – 24 таблиці, 14 рисунків, 8 формул. Список використаних джерел із 75 найменувань подано на 7 сторінках.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОБЛІКУ ТА АНАЛІЗУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

1.1 Економічна сутність дебіторської заборгованості в обліковому аспекті: визнання, класифікація та оцінка

У процесі своєї діяльності підприємства здійснюють фінансові розрахунки з постачальниками, підрядниками, покупцями, замовниками, підзвітними особами, бюджетом, дебіторами та кредиторами. Серед цих розрахунків дебіторська заборгованість займає ключову позицію, адже вона суттєво впливає на фінансову стабільність підприємства та є важливим показником його фінансового стану.

Дебіторська заборгованість прямо впливає на фінансову діяльність підприємства та його нормальне функціонування. Відвантажуючи товари чи надаючи послуги, підприємства часто не отримують оплату відразу, фактично кредитуючи покупців. Таким чином, з моменту передачі товару до отримання платежу кошти підприємства перетворюються на дебіторську заборгованість.

Дискусії щодо первинних методів обліку дебіторської заборгованості тривають донині. Багато авторів, зокрема О. Бауер, а також Е. Єгер, В. Стон, З. Паріцинський, І. Максимов та С. Сметанін, досліджували цей аспект, приділяючи увагу поняттю контокоренту (рахунки розрахунків).

Цікаво, що перші згадки про облік боргових зобов’язань можна знайти навіть у Біблії. За часів правління царя Соломона торговцям рекомендували обчислювати, оцінювати та фіксувати свої борги. У бухгалтерському обліку цей принцип залишається актуальним і сьогодні: важливо не лише реєструвати зобов'язання покупців, а й проводити їх оцінку для належного

управління фінансовими ресурсами.

«Історичні дослідження свідчать, що першим прообразом обліку дебіторської заборгованості був контокорентний рахунок, де фіксували як дебіторську, так і кредиторську заборгованість. Цей факт підтверджується іудейськими текстами, зокрема Біблією. Одним із ключових досягнень у розвитку бухгалтерського обліку стало винайдення абака в Стародавній Греції. Згодом бухгалтерський облік у Греції набув правового характеру, що передбачало матеріальну відповідальність за отримані цінності, вибір підзвітних осіб із заможних громадян, які могли забезпечити великі застави, та суворі санкції у разі нестачі чи розкрадання майна.

У Стародавньому Римі перші систематичні бухгалтерські записи здійснювалися у книзі Adversaria, призначеній для реєстрації щоденних господарських операцій. Складніші записи велися в двох кодексах: Codex accepti et expensi, що охоплював грошові рахунки й розрахунки, та Codex rationum domesticorum, який відображав матеріальні рахунки. Це свідчить про поділ обліку на фінансовий і матеріальний. Adversaria використовувалася переважно для операцій з руху коштів і розрахунків» [62].

Термін «дебітор» з’явився в VI ст. до н.е. у Давньому Римі, разом із поняттями expensilatio (запис у кодексі, що фіксує боргове зобов’язання дебітора перед кредитором) та acceptilatio (підтвердження погашення боргу). Дебітором вважалася особа, яка отримала певну суму грошей або грошову цінність, а сума, що передавалася, визнавалася дебіторською заборгованістю.

«Проривом у розвитку бухгалтерського обліку стала книга Луки Пачолі «Сума арифметики, геометрії, вчення про пропорцію та відношення», опублікована в 1494 році. Хоча основна частина книги була присвячена математиці, окремий розділ «Про рахунки і записи» був повністю присвячений принципам подвійної бухгалтерії, що стало важливим кроком у становленні сучасного обліку» [42].

«Важливим досягненням Луки Пачолі стало впровадження першої класифікації заборгованості за товари, яка включала такі категорії: готівка,

кредит, обмін товару на товар, погашення дебіторської заборгованості кредиторською. У першому розділі свого трактату він також визначив основну мету бухгалтерського обліку: «Вести свої справи впорядковано та належним чином, щоб мати змогу швидко отримати інформацію про борги та вимоги».

Уже в його роботах підкреслювалася важливість бухгалтерського обліку як інструменту для швидкого визначення боргів і вимог (юридичний аспект обліку), а також для ефективного управління справами (економічний аспект). Пачолі також сформулював правила, що залишаються актуальними і сьогодні, зокрема: «Ніхто не може стати боржником (дебітором) без його згоди»» [42].

Суттєвий внесок у розвиток бухгалтерського обліку як науки зробили італійські вчені Л. Флорі та Д. Манчіні у XIV столітті. Вони вперше спробували класифікувати рахунки та розрахунки, що стали прообразом сучасної класифікації дебіторської заборгованості.

У різних країнах, зокрема в Іспанії, Німеччині та Франції, поняття «дебітор» та «дебіторська заборгованість» трактувалися по-різному. Значний вплив на формування юридичного підходу в бухгалтерському обліку зробив іспанський математик і юрист Дієго дель Кастільо (1522 р.). Його роботи заклали основи юридичного напряму в обліку, метою якого було відображення прав і зобов’язань учасників договорів. У його трактуванні баланс включав усіх контрагентів і відображав обсяг прав і зобов’язань, що випливали з укладених угод.

«Наступною країною, яка заслуговує на увагу, є Німеччина, де облік зорієнтований не лише на виявлення фінансових результатів, як це робили італійці, але й на деталізацію внутрішніх розрахунків із матеріально відповідальними особами-факторами. Згодом синтез італійських і німецьких ідей обліку розвивали видатні німецькі бухгалтери Вольфган Швайкер (1549 р.) та Христоф Хагер (1654 р.). Х. Хагер, зокрема, зазначав: «Бухгалтерський облік – це точний, гармонійний, детально структурований і обґрунтований

опис усіх витрат, доходів, а також розрахунків із дебіторами та кредиторами...» [61].

Наукові підходи до класифікації рахунків і розрахунків узагальнені в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1 – Еволюція формування та класифікації рахунків розрахунків

№з/п	Вчений, період	Сутність
1	2	3
1	Д. Манчіні (XIV ст.)	Він поділяв всі рахунки на: 1) живі (розрахунків з фізичними та юридичними особами) та 2) мертві (матеріальних і грошових цінностей)
2	Л.Флорі (XVII ст.)	Всі рахунки класифікував на чотири групи: 1) капітал; 2) номінальні рахунки; 3) торгові рахунки; 4) рахунки розрахунків. Підкреслив різницю між моментом виникнення зобов'язань та моментом оплати Л. Флорі виділяв: 1) дебітора; 2) кредитора; 3) суму; 4) характер факту. Суб'єкт у Л. Флорі поділений на дебітора та кредитора, що, є абсолютно вірним
3	А. де Грааф (1688 р.)	Розподілив рахунки на три групи 1) власника; 2) кореспондентів (розрахунків); 3) операцій власника (інвентарні рахунки, які велись як змішані, і саме в цьому класі рахунків визначається фінансовий результат)
4	К. ван Гезель (1698 р.)	Виділяв наступні рахунки: 1) рахунки власника; 2) рахунки третіх осіб (рахунки розрахунків, при чому майнові рахунки, наприклад, рахунки товарів, каси, розглядались як рахунки дебіторської та кредиторської заборгованостей матеріально-відповідальних осіб).
5	Жак Саварі (1675-1755 р.)	Зазначає, що достатньо вести три книги: журнал, продажу і касову. Пропонує вести ділову книгу (пам'ятну) для запису всіх боргів, «щоб купець міг завжди мати перед собою суму своїх боргів і завдяки цьому утриматись від значних закупівель товару»
6	А.М. Вольф (1854-1920)	Належить своєрідна класифікація цінностей, яка потім стала обов'язковою для представників петербурзької школи: 1) цінності речові; 2) гроші; 3) цінності умовні. У зв'язку з цим виділяються три групи рахунків: майна, послуг, рахунків (особисті)
7	П'єтро Паоло Скалі (1755 р.)	В середині XVIII ст. поділив рахунки на три групи: 1) власні (капіталів, прибутків і збитків); 2) майнові; 3) кореспондентів (дебіторів і кредиторів)
8	А. Коррон(1754р.)	Всі приватні рахунки ділив на мої (дебітори) і його – їх (кредитори)
9	М. де ла Порт (кін. XVII – поч. XVIII ст.)	Найбільшою заслугою є класифікація рахунків на три групи: а) рахунки власника (капіталу, збитків і прибутків, витрат, комісії, страхування); б) рахунки власності (каси, товарів, векселів, рухомої і нерухомої власності, акцій тощо); в) рахунки кореспондентів (рахунки розрахунків, які показують дебіторську та кредиторську заборгованість).

Продовження таблиці 1.1

1	2	3
10	А.Лефевр (1882 р.)	Класифікував рахунки наступним чином: 1) готівкові кошти; 2) цінні папери; 3) дебітори і кредитори; 4) товари (сюди включаються всі матеріальні цінності)
11	Бертран Франсуа Б.Ф. Баррем (XVIII ст.)	Всі рахунки поділяв на дві групи, а саме: 1) загальні рахунки (власника та його агентів (касира, комірника) та 2) приватні рахунки – кореспондентів (дебіторів та кредиторів). Правила запису по рахунках Б.Ф. Баррем сформулював наступним чином: 1) рахунок, на який записується те, що надходить в господарство, є дебітором; 2) рахунок, на якому відображаються предмети, що вибувають із господарства, є кредитором; 3) у випадку, коли вибуття будь-якої цінності не супроводжується надходженням іншої цінності у господарство, дебітором є особа, з якою виконується дана операція; 4) якщо надходження однієї цінності не супроводжується вилученням із господарства будь-якої іншої цінності, кредитором в даній ситуації є контрагент господарства
12	Дегранж Е. (XVIII ст.)	У формулюванні Е.Дегранжа в практику викладання обліку ввійшло правило подвійного запису – «той, хто отримує, – дебетується, той, хто видає, – кредитується». З точки зору власника, весь актив являв собою обсяг його прав по відношенню до підзвітних осіб та дебіторів, а з точки зору останніх, актив виступав як обсяг їх зобов'язань по відношенню до власника. Пасив, з точки зору власника, включав обсяг зобов'язань господарства перед власником та кредиторами, або, з точки зору останніх, обсяг їх прав по відношенню до господарства. Е. Дегранж виділив п'ять найважливіших напрямів діяльності власника: 1) отримує і видає гроші; 2) купує і продає товари; 3) приймає векселі і отримує по них гроші; 4) видає векселі і сплачує по них гроші; 5) отримує прибутки і несе збитки від своїх операцій
13	Р.П.Коффи (1833 р.)	Вважав, що кожному виду матеріальних цінностей відповідає визначений рахунок. Звідси, класифікація рахунків по типу (видам) цінностей. Всі рахунки поділяються на реальних та раціональних (фіктивних) цінностей. Перша група діляться на рахунки особові (дебіторів і кредиторів) – борги розглядаються як різновид реальних цінностей (безтілесних речей) і рахунки матеріальних цінностей. Друга група включає рахунок капіталу і всі результативні рахунки.
14	Гомберг Л.І. (1895 р.)	Рахунки класифікував в трьох розрізах: 1) за властивостями рахунків (зовнішні, внутрішні, причому до зовнішніх відносяться рахунки, що враховують дебіторську та кредиторську заборгованість, а до внутрішніх – рахунки власних засобів); 2) за властивостями оборотів (рахунки складових частин майна і рахунки чистого майна, останні розподіляються на рахунки результатні і рахунки капіталу); 3) за властивостями юридичних відносин (рахунки кореспондентів, агентів та власника)
15	Августин Шибе і Карл Одерман	Представники юридичного напряму. Поділяли рахунки на матеріальні (актив без дебіторів) та вимог, які, в свою чергу, були поділені на рахунки розрахункових відносин (особові), боргових документів та капіталу

«Наприкінці XIX – на початку XX століття в німецькомовних країнах

питання дебіторської заборгованості активно досліджували Г. Симон і П. Герстнер. Зокрема, Г. Симон рекомендував створювати резерви для покриття можливих збитків при оцінці дебіторської заборгованості (рахунок делькредере). П. Герстнер, у свою чергу, вважав за необхідне поділяти борги в обліку на забезпечені та незабезпечені, а також не дозволяв сальдувати дебіторську та кредиторську заборгованості» [60].

«Нідерландський вчений Симон ван Стевін (1548–1620 рр.) дотримувався погляду, що бухгалтерія є поєднанням мікро- та макрообліку, де макрооблік повинен включати дані про стан розрахунків з підзвітними та матеріально відповідальними особами, а також з дебіторами та кредиторами» [61].

«Спочатку терміни «дебітор» і «дебіторська заборгованість» ототожнювалися з товарами, грошима або рахунками. Відомий учений Дж. Луццато зазначав, що «подвійний аспект кожної операції став можливим через те, що в ролі дебіторів та кредиторів почали виступати не лише особи, а й предмети» [32].

«Цікаву точку зору висловив Якоб ван дер Шуер (1625 р.), зазначивши, що «дебітор – це той, хто має (власник), хто одержує або кому посилають; той, хто купує; кому поставляють, продають або від кого очікують отримання платіж; або, нарешті, той, хто повинен платити. Західноєвропейська культура значно вплинула на розвиток бухгалтерського обліку в нашій країні та еволюцію понять «дебітор» і «дебіторська заборгованість». Так, Дж. Хавкінс писав: «Дебітор – це річ грошей або товарів, які ти купив, зайняв або прийняв, або особа, яка купує, зичить або приймає від тебе» [61].

Згодом І. Серіков, зробивши крок від персоніфікації до персоналізації рахунків, стверджував: «…довільне отримання або все, що потрапляє під мою владу і розпорядження, стає моїм дебітором або боржником; всяка видача чи все, що виходить з моєї влади чи розпорядження, робить мене кредитором або позикодавцем» [60].

«Погляди Л.І. Гомберга, опубліковані в журналі «Счетоводство»,

заслуговують на увагу. Він поділяв дебіторську заборгованість на чотири категорії: абсолютно надійні борги, від яких слід відраховувати 5% на резерв сумнівних боргів; борги, щодо яких є сумніви в погашенні, що мають відображатися в балансі на рівні 80% від загальної суми; сумнівні борги, які враховуються на рівні 50% від їх вартості; і безнадійні борги, що мають бути негайно віднесені на рахунок збитків та прибутків» [60].

«Лише в 20-х роках XX століття бухгалтерська практика досягла поділу рахунку контокоренту на окремі активні (для дебіторів) і пасивні (для кредиторів) рахунки, які з часом також були розділені на додаткові категорії.

Початок обліку сумнівних боргів і нарахування на них резерву відображено в працях вчених з XIX століття. Зокрема, нарахування резерву сумнівних боргів і використання спеціального рахунку для них (рахунок делькредере) було запропоновано такими науковцями, як К.І. Арнольд, І.П. Бабенко, А. Гільбо, Г. Сімон. Значним досягненням А. Гільбо (1860 р.) і Е. Г. Леоте стало введення рахунків, які охоплюють усі результативні, операційні та контрарні рахунки, включаючи резерви та сумнівні борги» [23].

Інші відомі науковці, такі як А.К. Рощаховський, Н.Є. Хабаров, А.В. Абрамович, Я.М. Гальперін, С.І. Корецький, також проводили дослідження дебіторської заборгованості та резерву сумнівних боргів.

«У літературі радянського періоду дебіторська заборгованість розглядалася не лише як окремий вид грошових активів, а й у контексті загальних розрахунків. В різні періоди під нею розуміли грошові кошти до оплати, борг, вимогу щодо оплати, вкладення в оборотні активи (частина оборотного капіталу), кошти в розрахунках або права на одержання коштів» [60].

«Сучасне розуміння поняття «дебіторська заборгованість» сформувалося ще в VIII столітті. Зокрема, значний внесок у це зробили французькі вчені Е. Дегранж та Дж. Дзаппа, які почали розглядати дебіторську заборгованість як один із ключових показників, що відображає фінансовий стан підприємства».

«Протягом тривалого часу визначення термінів «дебітор» і «дебіторська заборгованість» не зазнали значних змін. Однак з розвитком бухгалтерії та фінансів ці поняття зазнали вдосконалення. Так, вже в 1904 році А.З. Попов визначав дебіторську заборгованість як «борг на користь підприємства» і описував її як «ту частину господарських засобів підприємства, що покинула його склад і знаходиться під фактичним управлінням інших підприємств, виконуючи роль капіталу» [46].

«Для повного розуміння понять «дебіторська заборгованість» та «дебітор» важливо враховувати не лише їх економічний, але й юридичний аспект. Згідно з цивільним правом, дебітор (лат. debitor – боржник, зобов'язаний) – це сторона, що має зобов'язання виконати певну дію (у визначені терміни та обсяги) або утриматися від неї. Дебітором може бути тільки дієздатна фізична чи юридична особа, яка здатна взяти на себе фінансові зобов'язання та нести відповідальність за їх виконання» [33].

«Зміст визначення «зобов'язання» в Цивільному кодексі України (ЦКУ) та Господарському кодексі України (ГКУ) схожий, хоча ГКУ надає більш розширене трактування цього терміну. Професор Я.В. Соколов зазначає, що для суб'єктів вимоги і зобов'язання розподіляються наступним чином: з точки зору кредитора це вимога, а з точки зору дебітора — зобов'язання. Вимоги є основою процесу управління підприємством. Це твердження є правильним, адже кожну господарську операцію необхідно розглядати з двох сторін – як з боку дебітора, так і з боку кредитора» [24].

У бухгалтерському обліку відображаються лише ті зобов'язання та права вимоги, які мають грошову оцінку. Таким чином, дебіторську заборгованість можна вважати грошовою оцінкою прав вимоги.

«Податкове законодавство дає більш точне визначення терміну «дебітор», ніж НПСБО 10 «Дебіторська заборгованість», оскільки відповідно до Податкового кодексу України (ст. 14.1.43 ПКУ), дебітором є особа, перед якою виникла заборгованість через минулі події у вигляді конкретної суми грошей, їх еквіваленту чи інших активів» [45].

У міжнародних стандартах бухгалтерського обліку термін «дебіторська заборгованість» має істотні змістовні відмінності. Зокрема, розрізняють два види дебіторської заборгованості: Accounts Receivable та Receivables. Accounts Receivable (дебіторська заборгованість) – це суми, що повинні надійти від покупців і зафіксовані в бухгалтерських книгах, але не підтверджені векселями або акцептами (відкриті рахунки), тобто сума, яку мають виплатити торговельні боржники. Така дебіторська заборгованість є частиною поточних активів, якщо вона буде погашена на дату звіту або протягом 12 місяців після звітного періоду. Receivables (торговельна дебіторська заборгованість) охоплює вимоги до третіх осіб на отримання грошей, товарів або послуг у майбутньому, зокрема, заборгованість по векселях, розстрочках та інші подібні зобов'язання.

У обліковій системі США дебіторами є «особи, які заборгували гроші за товари і послуги, що вже отримані, але ще не оплачені». Більшість теоретиків з бухгалтерської точки зору вважають, що розрахунки – це взаємна величина боргів. Однак дебіторська заборгованість є багатогранним явищем, і її оцінка не може бути однозначною.

Після узагальнення економічної літератури можна представити загальну класифікацію дебіторської заборгованості (див. рис. 1.1).

Згідно з НП(С)БО 10, дебіторська заборгованість поділяється на довгострокову та короткострокову (поточну).

Довгострокова дебіторська заборгованість – це сума, яка не виникає в ході звичайного операційного циклу і буде погашена після дванадцяти місяців з дати балансу.

Поточна дебіторська заборгованість – це сума, яка виникає в процесі операційної діяльності і буде погашена протягом 12 місяців після дати балансу.

Дебіторська заборгованість визнається активом, якщо є ймовірність отримання майбутніх економічних вигод, і її вартість може бути достовірно визначена.

Рисунок 1.1 – Класифікація дебіторської заборгованості

«Поточна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи та послуги обліковується серед активів разом із доходом від їх реалізації, і оцінюється за первісною ціною. Якщо платіж за ці продукти або послуги відстрочений, і виникає різниця між справедливою вартістю дебіторської заборгованості та номінальною сумою, що підлягає отриманню, ця різниця вважається дебіторською заборгованістю за нарахованими доходами (процентами) на момент її нарахування» [5].

«О.П. Борзенко зазначає, що поточна дебіторська заборгованість, яка є фінансовим активом (за винятком придбаної заборгованості та заборгованості, що призначена для продажу), відображається в балансі за чистою реалізаційною вартістю. Для визначення цієї вартості на дату балансу

обчислюється резерв сумнівних боргів [7].

«У бухгалтерському обліку важливим є поділ активів на монетарні та немонетарні. Монетарна дебіторська заборгованість має фіксовану суму грошей, а немонетарна – не виражену в грошовому еквіваленті. Така класифікація важлива при оцінці дебіторської заборгованості в іноземній валюті та її обліку, що передбачено П(С)БО 21» [45].

«Також важливим аспектом є поділ заборгованості за термінами погашення. На жаль, сьогодні в облікових реєстрах не завжди вказано очікуваний термін погашення заборгованості, тому С.Л. Береза пропонує розподіляти дебіторську заборгованість на термінову, прострочену і відстрочену, з контролем термінів виконання договорів через аналітичні рахунки» [3].

«Короткострокова дебіторська заборгованість ділиться на дві категорії: «вимоги до покупців» та «інші вимоги». Перша група охоплює дебіторську заборгованість, що виникає в результаті реалізаційної діяльності, а друга – заборгованість, що виникає з інших господарських угод.

Для кожної групи в балансі виділяються відповідні статті, наприклад, рахунки до отримання, векселі до отримання, сумнівні рахунки тощо. У межах цієї класифікації заборгованість поділяється на кілька підкатегорій: своєчасно погашену, з затримкою через обставини на грошовому ринку, спірну заборгованість та сумнівну» [43].

Класифікація дебіторської заборгованості на довгострокову і поточну є важливим інструментом для фінансового аналізу, хоча думки вчених з цього питання різняться. Однак поділ на ці категорії є корисним для оцінки фінансового стану підприємства та дає більш точне уявлення про ліквідність активів.

Також можна поділити дебіторську заборгованість на допустиму та невиправдану. Допустима заборгованість виникає через недоліки в господарській діяльності, а невиправдана – через порушення, такі як недостачі або розкрадання. Цей поділ дозволяє краще контролювати

фінансово-розрахункову дисципліну і визначити причини порушень.

Підводячи підсумок пропонуємо наступну класифікацію дебіторської заборгованості (рис. 1.2).

Рисунок 1.2 – Класифікація дебіторської заборгованості для цілей бухгалтерського обліку

«Розподіл дебіторської заборгованості на ці два види здійснюється за допомогою різних субрахунків: 16 «Довгострокова дебіторська заборгованість», 36 «Розрахунки з покупцями і замовниками» та 37

«Розрахунки з іншими дебіторами». Це дозволяє відстежувати порушення фінансово-розрахункової дисципліни та виявляти їх причини. Існують дві основні причини таких порушень:

– неякісна робота контрагента, що може бути спричинена відсутністю коштів у покупця або поганою організацією роботи його бухгалтерії;

– неякісна робота підприємства-постачальника, зокрема через порушення умов договорів поставки» [16].

Загалом дебіторська заборгованість є частиною оборотного капіталу підприємства та включає вимоги на отримання готівки або інших ресурсів. Вона є важливою складовою бухгалтерського обліку і може бути розділена на довгострокову та короткострокову залежно від терміну погашення. Така класифікація є корисною для оцінки ліквідності підприємства та ефективності управління дебіторською заборгованістю.

Ця класифікація розкриває економічну суть різних видів дебіторської заборгованості та відповідає структурі бухгалтерського балансу.

Для обліку сум дебіторської заборгованості використовуються різні методи оцінки (рис. 1.3).

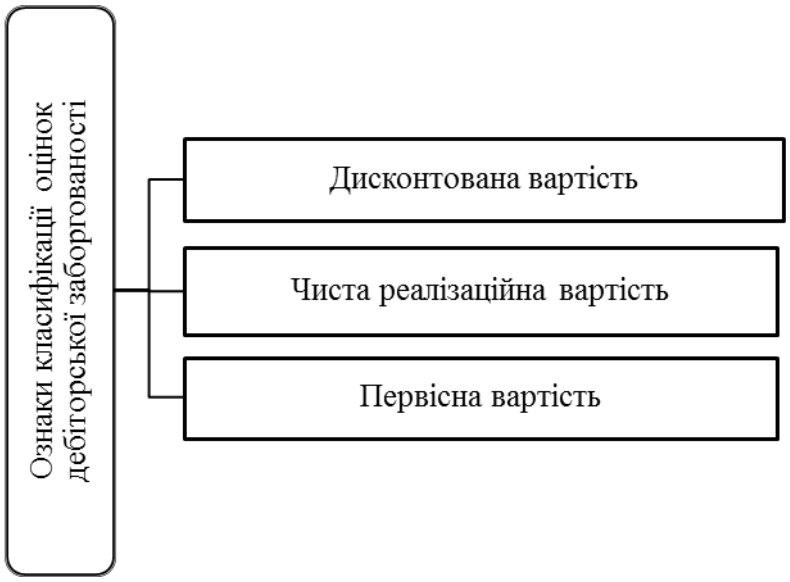

Рисунок 1.3 – Ознаки класифікації оцінок дебіторської заборгованості

«Дисконтована вартість майбутніх платежів, як очікується, для погашення цього боргу. Оцінка дисконтованої вартості майбутніх платежів використовується орендодавцем для відображення платежів за договорами фінансової оренди» [37]. «Іншими словами, сума цього платежу має бути відображена в чистих інвестиціях в лізинг, які є сумою мінімального лізингового платежу та негарантованої ліквідаційної вартості за вирахуванням незароблених фінансових доходів. У міжнародній практиці широко застосовується така оцінка. Що стосується українського бухгалтерського обліку, то вона регулюється П(С)БО 14 «Оренда»» [46].

«Для поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги використовується оцінка за чистою вартістю реалізації, значення цієї оцінки таке: підприємство відвантажуючи продукцію, товари, виконуючи роботи, надаючи послуги не завжди отримує оплату від покупців і замовників негайно. Воно змушене йти на певний ризик для того, щоб збільшити обсяг своєї реалізації в умовах конкуренції. По суті, підприємство надає своїм покупцям комерційний кредит. У таких умовах завжди є ймовірність, що платіж покупця може не надійти. Водночас за принципом нарахування під час відвантаження товарів (продукції), виконання робіт чи надання послуг підприємства повинні обліковувати дохід від реалізації. Дохід також включає борги, які можуть ніколи не бути виплачені. Це призводить до того, що реальний дохід, який підприємство отримає в майбутньому, необґрунтовано завищується відносно визначеної суми боргу. Тому під час визнання доходу від реалізації безнадійну заборгованість необхідно вирахувати. Цього вимагає і принцип обачності, згідно з яким не можна завищувати доходи» [9].

Для оцінки суми сумнівних боргів існує спеціальна методика, відповідно до якої підприємство формує резерв сумнівних боргів.

Таким чином, поточна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи і послуги в момент визнання її активом збільшує дохід від реалізації та оцінюється за первинною вартістю. Але на дату балансу її сума

повинна бути зменшена на величину резерву сумнівних боргів.

НП(С)БО 10 визначає методи оцінки дебіторської заборгованості при зарахуванні її на баланс, на дату складання звітності та при списанні з балансу як безнадійної (рис. 1.4).

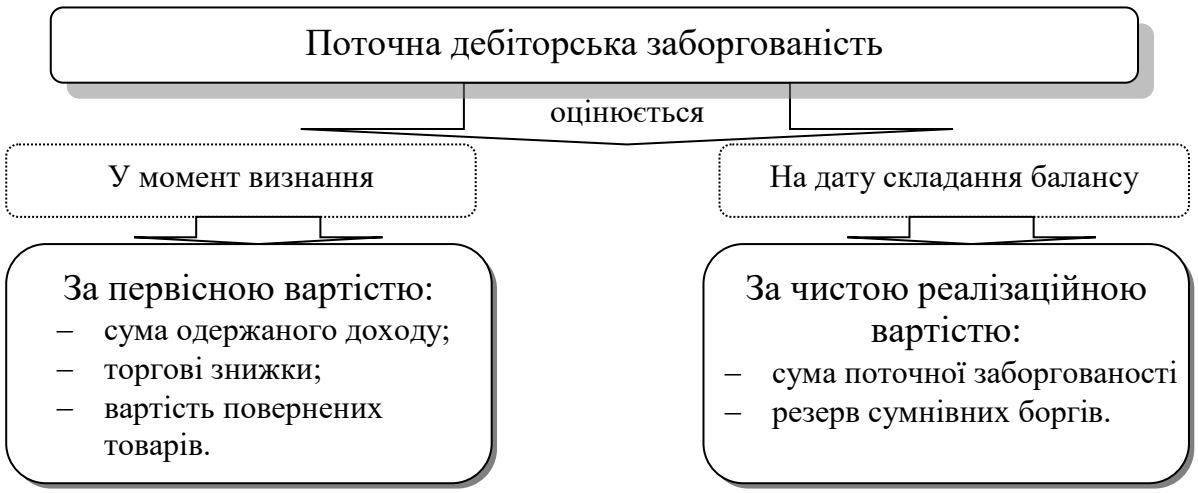

Рисунок 1.4 – Оцінка поточної дебіторської заборгованості

«Ця заборгованість відображається в балансі за чистою вартістю реалізації, що є різницею між первісною вартістю поточної дебіторської заборгованості та сумою резерву сумнівних боргів. Оцінка вартості застосовується до всіх видів дебіторської заборгованості, як довгострокової, так і короткострокової, окрім заборгованості за продукцію, товари, роботи чи послуги, а також до очікуваних платежів за договорами оренди. Для таких видів боргів резерв сумнівних боргів не створюється» [23].

«Згідно з п.4 П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», сумнівний борг – це поточна дебіторська заборгованість, щодо якої боржник сумнівається у своїй здатності погасити її. Податкове законодавство уточнює критерії сумнівності, визначаючи її як заборгованість, яка виникла через затримку оплати покупцем без узгодження з продавцем.

Однак підприємство має право самостійно встановлювати критерії для визначення поточної дебіторської заборгованості як безнадійної, наприклад,

у разі невиплати боргу після встановленого терміну чи в інших визначених випадках» [45].

«До 2000 року в національному бухгалтерському обліку не існувало поняття безнадійної заборгованості, хоча передбачалося списання боргів, щодо яких закінчився строк позовної давності або є документи, що підтверджують неможливість їх погашення. Сьогодні для визнання безнадійної заборгованості в бухгалтерському обліку не потрібні підтверджуючі документи. Критерії для її визнання встановлюються Податковим Кодексом і включають такі причини: закінчення строку позовної давності, недостатність майна боржника, його ліквідація чи банкрутство, смерть або позбавлення волі боржника» [42].

П(С)БО 10 не уточнює, що саме означає «впевненість» у даному контексті, але можна припустити, що коли підприємство-боржник оголошено банкрутом, кредитор може списати заборгованість як безнадійну, знаючи, що майна для погашення боргу не вистачить. Це відрізняє порядок визнання безнадійної заборгованості в бухгалтерському обліку від податкового.

Законодавство визначає поняття позовної давності. Згідно зі статтею 256 Цивільного кодексу України (ЦКУ), «позовною давністю є строк, протягом якого особа має право звернутися до суду для захисту свого цивільного права або інтересу» [66].

«Позовна давність буває:

– загальна, тривалістю три роки;

– спеціальна, яка може бути коротшою або довшою за загальну.

Позовна давність одного року застосовується до таких вимог:

– про стягнення неустойки (штрафу, пені);

– про спростування недостовірної інформації, опублікованої у ЗМІ;

– щодо порушення переважного права купівлі частки у спільній частковій власності (ст. 362 ЦКУ);

– у разі недоліків проданого товару (ст. 681 ЦКУ);

– про розірвання договору дарування (ст. 728 ЦКУ);

– у зв’язку з перевезенням вантажу чи пошти (ст. 925 ЦКУ);

– щодо оскарження дій виконавця заповіту (ст. 1293 ЦКУ)» [66].

«Позовна давність п’яти років застосовується до вимог про визнання недійсним правочину, вчиненого під впливом насильства чи обману, а десяти років – до вимог щодо нікчемного правочину. Згідно з Конвенцією про позовну давність у міжнародній купівлі-продажу товарів від 14.06.1974 року, термін позовної давності у разі дебіторської заборгованості з іноземним партнером становить чотири роки.

Щодо сумнівної та безнадійної дебіторської заборгованості, НП(С)БО 10 визначає правила її оцінки та обліку, які підприємству слід враховувати:

– для визнання резерву сумнівних боргів потрібно мати на дату балансу сумнівний борг. Якщо такий борг є, створення резерву є обов’язковим;

– для безнадійної дебіторської заборгованості не потрібно створювати резерв, а заборгованість списується з балансу;

– величина резерву сумнівних боргів розраховується для поточної дебіторської заборгованості, яка є фінансовим активом (крім придбаної заборгованості та заборгованості, призначеної для продажу).

Для довгострокової дебіторської заборгованості резерв не розраховується» [43].

Згідно з НП(С)БО 10, існують три методи визначення величини резерву сумнівних боргів:

а) на основі платоспроможності окремих дебіторів;

б) на основі питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході від реалізації на умовах подальшої оплати;

в) на основі класифікації дебіторської заборгованості.

Метод розрахунку величини резерву сумнівних боргів підприємство обирає самостійно, враховуючи характер і склад поточної дебіторської заборгованості [45].

Підприємствам дозволяється використовувати різні методи для різних видів дебіторської заборгованості, залежно від її типу та характеристик

боргів. Величина резерву сумнівних боргів має обмеження: залишок резерву на дату балансу не може перевищувати суму дебіторської заборгованості на цю дату. Для визначення величини резерву на основі класифікації дебіторської заборгованості (третій метод) необхідно, щоб вона відповідала залишку резерву на ту ж дату. Якщо безнадійна дебіторська заборгованість, що була списана з балансу, потім погашена, її сума включається до складу інших операційних доходів [43].

І.О. Власова рекомендує для правильного обліку величин резерву сумнівних боргів створити аналітичні субрахунки на рахунку 38 «Резерв сумнівних боргів». Це допоможе уникнути помилок при складанні фінансової звітності. Наприклад, можуть бути створені субрахунки: 381 «Резерв сумнівних боргів для поточної дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги» та 382 «Резерв сумнівних боргів для іншої поточної дебіторської заборгованості» [10].

Знання і дотримання цих правил дозволить правильно організувати бухгалтерський облік дебіторської заборгованості на підприємстві. При створенні резерву сумнівних боргів збільшуються інші витрати операційної діяльності, а списання безнадійної заборгованості не зменшує раніше нарахований дохід, а відбувається за рахунок резерву сумнівних боргів. Якщо резерву не вистачає для списання безнадійної заборгованості, різниця списується на витрати періоду. Якщо резерву постійно не вистачає, підприємству слід переглянути методику його формування. Для відображення витрат на формування резерву сумнівних боргів та на пряме списання поточної дебіторської заборгованості в Плані рахунків передбачений субрахунок 944 «Сумнівні і безнадійні борги» рахунка 94 «Інші витрати операційної діяльності». Нарахування резерву сумнівних боргів здійснюється за кредитом рахунка 38, а списання безнадійної заборгованості – за дебетом цього рахунка. Відшкодування раніше списаної безнадійної дебіторської заборгованості включається до інших операційних доходів. Якщо дебіторська заборгованість не виникла в результаті

відвантаження товарів або виконання робіт/послуг, її списання здійснюється методом прямого списання на витрати періоду [4].

«Резерв сумнівних боргів формується підприємством на дату складання балансу. Одночасно розмір цього резерву збільшує витрати звітного періоду. Сума створеного резерву буде використана для списання безнадійних боргів у наступному році» [25].

Таким чином, метод списання безнадійної заборгованості через резерв сумнівних боргів відрізняється від методу прямого списання тим, що в першому випадку витрати визнаються раніше, що відповідає принципу обачності, згідно з яким витрати не можна занижувати. Метод визначення резерву сумнівних боргів базується на аналітичному обліку дебіторської заборгованості по кожному дебітору. Якщо, наприклад дебітор визнається неплатоспроможним, резерв сумнівних боргів збільшується на суму його заборгованості. Однак при великій кількості операцій підприємства доцільніше використовувати другий метод.

«Другий метод заснований на визначенні питомої ваги безнадійних боргів у чистому доході від реалізації на умовах відстроченого платежу. Коефіцієнт сумнівності визначається шляхом ділення суми безнадійної дебіторської заборгованості на чистий дохід від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг за кілька попередніх років.

Третій метод є основним і ґрунтується на періодизації дебіторської заборгованості. Для застосування цього методу підприємству потрібно проаналізувати інформацію за кілька попередніх періодів, зокрема щодо виникнення безнадійної заборгованості, визначаючи, коли конкретна заборгованість стала безнадійною – до чи після строку оплати за договором» [25].

Резерв заборгованості створюється лише для заборгованості за продукцію, товари, роботи та послуги, а не для інших видів дебіторської заборгованості, таких як аванси. Керівник підприємства, відповідно до законодавства, повинен передбачити в обліковій політиці застосування

одного з методів нарахування резерву та прийняти рішення про списання заборгованості.

1.2 Нормативно-правова база обліку та аналізу дебіторської заборгованості

Правові принципи організації документального оформлення дебіторської заборгованості чітко визначені законодавством України, постановами Кабінету Міністрів, наказами міністерств, відомств, Державної податкової адміністрації та Національного банку України. Оскільки дебіторська заборгованість є складовою активів підприємства і впливає на оцінку його фінансового стану, ефективне управління нею, як частиною оборотних і необоротних активів, є однією з найважливіших і складних завдань.

В економічній літературі пропонується розглядати п’ять рівнів організації бухгалтерського обліку. З цієї причини перелік нормативних актів, що регулюють облік та аналіз дебіторської заборгованості, ми наводимо з урахуванням цих рівнів, як це показано в таблиці 1.2.

Що стосується першого рівня регулювання, то ці нормативні документи мають значну вагу, оскільки вони надаються пріоритет при розгляді спірних питань, адже вони мають більшу юридичну силу в порівнянні з іншими нормативними актами.

При регулюванні відносин між підприємством і його клієнтами основну роль відіграє Цивільний кодекс України, в якому є окрема глава, що описує загальні положення щодо надання послуг. В ній визначені умови укладення договорів цього виду. За таким договором сторонами є виконавець та замовник. Виконавець зобов’язується надати послугу за завданням замовника, а замовник зобов’язується оплатити цю послугу.

Таблиця 1.2 – Нормативні документи, що регулюють облік та аналіз дебіторської заборгованості

Рівень регламентації	Назва нормативного документа
Перший рівень	Податковий кодекс України Цивільний кодекс України Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» Закон України «Про захист прав споживачів» Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»
Другий рівень	Постанова КМУ «Про суми та склад витрат на відрядження державних службовців, а також інших осіб, що направляються у відрядження підприємствами, установами та організаціями, які повністю або частково утримуються (фінансуються) за рахунок бюджетних коштів» Постанова КМУ «Про результати суцільної інвентаризації дебіторська та кредиторської заборгованості і заходи щодо її скорочення»
Третій рівень	НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» НП(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість»
Четвертий рівень	Інструкція про службові відрядження у межах України та за кордон Інструкція про застосування плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій
П'ятий рівень	Наказ про облікову політику підприємства

Виконавець має право залучати до виконання послуг інших осіб лише за умови, передбаченої договором. Також в договорі зазначено, що виконавець відповідає за збитки, що виникають через невиконання або неналежне виконання умов договору про безоплатне надання послуг.

«Питання регулювання відносин між покупцями та замовниками також розглядається в Законі України «Про захист прав споживачів». Цей закон регулює відносини між споживачами товарів, робіт та послуг і виробниками, виконавцями, продавцями різних форм власності, визначає права споживачів і механізми захисту їх прав. Закон також надає визначення таких термінів:

– споживач – фізична особа, яка набуває, замовляє, використовує або має намір придбати товари (роботи, послуги) для особистих потреб;

– виконавець – підприємство, установа, організація або підприємець, який продає товари за договором купівлі-продажу;

– договір – усна або письмова угода між споживачем і продавцем щодо якості, термінів, ціни та інших умов купівлі-продажу, виконання робіт або надання послуг;

– термін дії – період, протягом якого при дотриманні умов зберігання товару його характеристики повинні відповідати вимогам нормативних документів» [52].

Основою для здійснення всіх видів операцій є Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [49], який визначає правові принципи організації, ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності в Україні. У цьому законі також зазначено поняття «зобов'язання», і підприємство самостійно визначає свою облікову політику, в якій відображає основні принципи ведення обліку відповідних об'єктів.

Одним з важливих аспектів обліку дебіторської заборгованості є питання безнадійної заборгованості, яка може виникнути внаслідок погіршення фінансового стану дебітора. Це питання регулюється пп. «г» пп. 138.10.6 Податкового кодексу України (ПКУ), де надано визначення безнадійної дебіторської заборгованості та вказано особливості її покриття банками та небанківськими фінансовими установами» [42]. П(С)БО та ПКУ дають різні визначення цього терміна, але сутність його полягає в тому, що погашення такої заборгованості є неможливим.

Також питання розглядається в Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [50], де передбачено, що мирова угода є домовленістю між боржником і кредиторами щодо відстрочення, розстрочення або списання боргів, яка оформлюється угодою сторін. Мирова угода може бути укладена на будь-якій стадії справи про банкрутство.

Акти другого рівня регулюють питання відрядження, відображення господарських операцій на рахунках бухгалтерського обліку та форму статистичної звітності з дебіторської заборгованості. Зокрема, в Постанові КМУ «Про суми та склад витрат на відрядження державних службовців» зазначено порядок фінансування відрядження, норми відшкодування витрат та термін відрядження [10].

Інші нормативні документи, такі як План рахунків бухгалтерського

обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій, та Інструкція № 291, встановлюють правила ведення рахунків для узагальнення інформації про рух активів і зобов'язань, а також факти фінансово-господарської діяльності підприємства [51].

Відповідно до Інструкції № 291, для обліку дебіторської заборгованості призначені рахунки 1 та 3 класів. Основним документом для обліку дебіторської заборгованості є НП(С)БО 10 [45], яке визначає дебіторів як юридичних та фізичних осіб, що заборгували підприємству певні суми. Дебіторська заборгованість – це сума боргу дебіторів підприємству на певну дату. Довгострокова дебіторська заборгованість не виникає в нормальному операційному циклі і має бути погашена через 12 місяців після дати балансу, тоді як поточна дебіторська заборгованість виникає в нормальному операційному циклі або підлягає погашенню протягом 12 місяців. Сумнівна заборгованість – це поточна заборгованість, за якою боржник сумнівається у своїй здатності її погасити.

Безнадійна заборгованість – це заборгованість, яку боржник не зможе погасити або для якої термін погашення вже минув. Чиста реалізаційна вартість дебіторської заборгованості – це сума поточної дебіторської заборгованості за товари, роботи та послуги з урахуванням резерву сумнівних боргів.

Дебіторська заборгованість вважається активом, якщо є ймовірність, що підприємство отримає майбутні економічні вигоди, і якщо її вартість можна достовірно визначити. Це означає, що стандарт регулює порядок визнання, оцінки та класифікації дебіторської заборгованості, дає визначення безнадійної заборгованості та пропонує методи розрахунку резерву сумнівних боргів.

На відміну від національних стандартів, міжнародна практика не має єдиного МСФЗ, який регулює управління дебіторською заборгованістю. Відносини з дебіторською заборгованістю регулюються низкою міжнародних стандартів, таких як МСФЗ 1 «Подання фінансових звітів», МСФЗ 32

«Фінансові інструменти: Розкриття та подання», МСФЗ 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» [37].

Однак жоден із цих стандартів не дає визначення дебіторської заборгованості. МСФЗ 32 вимагає, щоб дебіторська заборгованість обліковувалась як фінансові активи, тобто як активи, що забезпечують право отримання грошових коштів або інших фінансових активів від іншого підприємства. МСФЗ 39 регулює визнання, оцінку та класифікацію дебіторської заборгованості, а також визначає порядок визнання безнадійної дебіторської заборгованості. Розкриття інформації про це вказано в МСФЗ 1.

Також питання дебіторської заборгованості висвітлено в стандартах 2, 3, 15, 16 [52].

НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» визначає принципи відображення інформації про дохід від реалізації в звіті про фінансовий результат, а також відображення дебіторської заборгованості на початок та кінець періоду в балансі [38]. НП(С)БО 15 регулює умови визнання доходу від реалізації продукції, товарів, робіт та послуг, зокрема зазначаючи, що дохід не коригується на величину сумнівної та безнадійної дебіторської заборгованості, а така заборгованість визнається витратами підприємства.

Методичні засади формування інформації про витрати підприємства в обліку наведені в НП(С)БО 16, де зазначено, що до інших операційних витрат включається сума безнадійної дебіторської заборгованості та відрахування до резерву сумнівних боргів, а також витрати на відрядження [15].

Важливу роль у обліку та аналізі дебіторської заборгованості відіграє Наказ «Про облікову політику підприємства», в якому прописані специфічні елементи щодо її обліку на рівні конкретного підприємства, зокрема вибір між альтернативними варіантами, пропонованими НП(С)БО.

Таким чином, перелік нормативно-правових актів з обліку та аналізу дебіторської заборгованості не обмежується вищезазначеними документами,

а продовжує розвиватися. Можливість орієнтуватися між різними нормативними актами дозволяє ефективно вести бухгалтерський облік та аналізувати дебіторську заборгованість підприємства.

1.3 Особливості обліку дебіторської заборгованості в зарубіжних країнах

У зарубіжних країнах дебіторська заборгованість, як об’єкт обліку, не має значних відмінностей у визначенні. В міжнародній практиці під дебіторською заборгованістю розуміють зобов’язання покупців або інших контрагентів перед компанією (наприклад, заборгованість за надані товари або послуги). Зазвичай вона поділяється на поточну заборгованість, яка має бути погашена протягом одного року або одного операційного циклу, в залежності від того, що є тривалішим, та непоточну (довгострокову) заборгованість. У деяких країнах (наприклад, в Об’єднаних Арабських Еміратах) довгострокова заборгованість додатково поділяється на середньострокову та довгострокову.

У вітчизняній практиці класифікація дебіторської заборгованості чітко визначена в НП(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», згідно з яким вона повинна відображатися в балансі, тоді як за кордоном існують лише загальні рекомендації щодо класифікації, які є необов'язковими і регулюють кількість та якість інформації про дебіторську заборгованість на користь її користувачів [45].

У балансі зарубіжної компанії, зокрема в країнах англо-американської системи обліку, дебіторська заборгованість зазвичай класифікується на:

– рахунки до отримання – заборгованість, що виникає в результаті надання короткострокового кредиту, яку покупець має сплатити протягом 30-60 днів;

– векселі до отримання;

– дебіторську заборгованість, не пов’язану з реалізацією.

В естонському балансі також можуть бути відображені:

– дебіторська заборгованість між дочірніми та материнськими підприємствами;

– дебіторська заборгованість між пов'язаними підприємствами;

– розрахунки з акціонерами;

– інша короткострокова дебіторська заборгованість.

Порядок розташування груп дебіторської заборгованості та ступінь деталізації цих статей у країнах, де не затверджено типових форм звітності, підприємства визначають самостійно, залежно від кількісних та якісних характеристик заборгованості [45].

З управлінських завдань дебіторської заборгованості, що полягають у визначенні умов надання кредиту, гарантій, надійності покупця, суми кредиту та політики «збору» дебіторської заборгованості, виникають три основні бухгалтерські проблеми стосовно «рахунків до отримання»:

– проблема визнання дебіторської заборгованості по рахунках (recognition) – як визначити, що є дебіторською заборгованістю по рахунках;

– проблема оцінки рахунків до отримання (valuation) — як оцінювати та за якою вартістю відображати дебіторську заборгованість по рахунках;

– проблема «ліквідації» (збору) дебіторської заборгованості по рахунках (disposition) – як отримати гроші по неоплачених рахунках і правильно відобразити це в бухгалтерії.

Проблема визнання дебіторської заборгованості за рахунками виникає через знижки, які поділяються на два типи:

– торгівельні знижки (trade discounts) – процентні знижки від базової ціни (наприклад, на розпродажах або для постійних клієнтів), які не викликають облікових проблем;

– знижки за сплату в строк (cash discounts) – процентні знижки, надані

за умови своєчасної оплати, з метою заохочення покупця до сплати рахунку до визначеного терміну [26].

Наприклад, продавець може встановити умови, за яких покупець зобов'язаний сплатити рахунки протягом 60 днів, але якщо він здійснить оплату протягом 10 днів, йому надається 5% знижка. Ці умови зазвичай позначаються як «5/10, чистих 60» або «5/10, n/60». Багато покупців зазвичай використовують такі знижки, оскільки їх відмова фактично є еквівалентом втрати грошей, що могли б бути зекономлені.

Знижки за оплату в строк створюють певні складнощі у визнанні дебіторської заборгованості, адже до моменту сплати не завжди ясно, чи отримає покупець знижку. Для відображення цих знижок у бухгалтерії використовують два методи: валовий та чистий.

Валовий метод – це найбільш поширений метод, при якому продажі і дебіторська заборгованість реєструються на загальну суму рахунку без знижки. Знижка фіксується лише після того, як покупець оплатить рахунок протягом періоду дії знижки.

Наприклад, якщо компанія продає товари на суму 10 000 $ з умовами 2/10, п/30, і покупець сплачує частину суми (4000 $) протягом періоду знижки, а решту – після, у бухгалтерському обліку будуть такі записи:

– на момент реалізації товару: Дт Рахунки до отримання 10 000; Кт Продажі 10 000;

– на момент оплати частини боргу: Дт Грошові кошти 3 920; Дт Знижки за сплату в строк 80 (2% від 4000 $); Кт Рахунки до отримання 4 000;

– на момент сплати решти боргу після закінчення знижки: Дт Грошові кошти 6 000; Кт Рахунки до отримання 6 000.

Чистий метод передбачає первинне відображення дебіторської заборгованості вже з врахуванням знижки, тобто за чистою вартістю. Якщо покупець не використовує знижку, то нараховується кредитовий рахунок «Втрачені знижки за оплату в строк». Наприклад, при використанні чистого методу облікові записи виглядають так:

– на момент реалізації товару: Дт Рахунки до отримання 9 800; Кт Продажі 9 800;

– на момент оплати частини боргу: Дт Грошові кошти 3 920; Кт Рахунки до отримання 3 920;

– на момент сплати решти боргу після періоду дії знижки: Дт Грошові кошти 6 000; Кт Рахунки до отримання 6 000;

– втрачені знижки відображаються після закінчення терміну дії знижки: Дт Рахунки до отримання 120; Кт Втрачені знижки за оплату в строк 120.

Чистий метод відповідає принципу обачності, оскільки оцінка доходів та активів проводиться за найменшою можливою вартістю.

Проблема оцінки дебіторської заборгованості виникає при складанні фінансової звітності і пов'язана з безнадійною заборгованістю, яку у зарубіжній практиці визначають як заборгованість, що, ймовірно, ніколи не буде сплачена.

«У порівнянні з українським обліком, де безнадійні борги списуються за рахунок резерву, в деяких країнах, попри списання безнадійної дебіторської заборгованості на витрати, вона продовжує обліковуватись на рахунках дебету, де відображається короткострокова дебіторська заборгованість покупців, і зазначається в активі балансу як «Не отримані від покупців рахунки» або «Векселі покупців», з відображенням безнадійної заборгованості окремо з мінусовим знаком» [19].

Основними методами обліку безнадійної заборгованості в більшості країн є метод прямого списання та метод нарахування резерву.

Метод прямого списання полягає в тому, що безнадійний борг відображається на рахунках лише тоді, коли точно відомо, що він не буде сплачений. Збиток фіксується шляхом кредитування рахунку «Рахунок до отримання» і дебетування рахунку «Витрати на покриття безнадійних боргів» (Bad Debt Expense). Цей метод має недоліки, зокрема, труднощі з точним визначенням часу, коли борг можна вважати безнадійним, що може

порушити принцип відповідності доходів і витрат. Тому його застосовують у випадках, коли сума безнадійної заборгованості не є значною.

Метод нарахування резерву дозволяє оцінити безнадійну заборгованість у кожному звітному періоді, навіть якщо не можна точно визначити, яка конкретна заборгованість не буде сплачена.

У США для оцінки сумнівної дебіторської заборгованості використовують два методи:

– метод відсотку від нетто-реалізації, який базується на припущенні, що частина виручки не буде отримана. Відповідно до цього методу, на основі досвіду попередніх років обчислюють частку безнадійної заборгованості у загальних продажах і застосовують її до поточного обсягу продажів, щоб визначити розмір резерву на покриття боргів.

– метод обліку рахунків за строками оплати, який передбачає, що частина сальдо по рахунках дебіторської заборгованості не буде оплачена.

В обох методах необхідна коригування для створення резерву на покриття безнадійних боргів.

Коли певна заборгованість визнається безнадійною, вона списується таким чином:

Дт Резерв на покриття безнадійних боргів;

Кт Рахунки до отримання.

У рамках другого методу, на основі даних попередніх років визначається відсоток безнадійних боргів від загальної суми дебіторської заборгованості, який потім застосовується до дебіторської заборгованості поточного року. Цей відсоток можна обчислити або на основі всієї дебіторської заборгованості (composite rate), або за допомогою ранжування боргів за термінами оплати (aging of accounts receivable), при цьому обчислений відсоток застосовується до відповідної групи дебіторської заборгованості поточного року.

В Італії дозволяється щорічно відносити на резерв сумнівних боргів 0,5% від загальної суми дебіторської заборгованості, а коли резерв досягає

5%, його подальше збільшення забороняється. В Естонії списання сумнівної заборгованості на витрати проводиться, незалежно від того, чи були вжиті заходи для її стягнення. Відмінністю від вітчизняної практики є те, що в Естонії безнадійні борги списуються з балансу без їх відображення на позабалансових рахунках, незалежно від того, чи була сума переведена на витрати.

Компанії в більшості країн англо-американської системи, окрім резерву по сумнівних боргах, можуть створювати інші види резервів, зокрема для покриття повернень товарів і знижок. Безнадійна заборгованість може бути запобігнена за допомогою ефективної політики управління дебіторською заборгованістю та отримання векселів від покупців. Також дієвим механізмом є безвідзивний акредитив, що широко використовується в США та Європі.

Дебіторська заборгованість може бути списана не лише в разі визнання її безнадійною. Наприклад, в США компанії можуть передавати свою дебіторську заборгованість третім особам, таким чином «ліквідовуючи» її і отримуючи певну суму грошей. Два найпоширеніших способи передачі заборгованості включають:

– передачу боргу під заставу, коли власник дебіторської заборгованості позичає гроші, надаючи дебіторську заборгованість як забезпечення;

– продаж дебіторської заборгованості факторинговій компанії, що може бути або без регресу (коли ризик отримання грошей і можливі збитки бере на себе факторингова фірма), або з регресом (коли продавець гарантує оплату у разі несплати дебітором).

Крім того, існує можливість дострокової реалізації дебіторської заборгованості за векселями через процес дисконтування векселів в банках чи інших фінансових установах.

РОЗДІЛ 2
МЕТОДИКА ОБЛІКУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ В ТОВ «ВИРОБНИЧА КОМПАНІЯ ЕНЕРГОПРОМ»

2.1 Організаційно-економічна характеристика підприємства

Товариство з обмеженою відповідальністю «Виробнича компанія Енергопром» було засноване 7 жовтня 2016 року. Підприємство зареєстроване за адресою: м. Запоріжжя, вул. Адмірала Нахімова, 3, де також знаходиться головний офіс компанії. Станом на 31 березня 2024 року на підприємстві працює 36 осіб.

Основні види діяльності підприємства представлені на рис. 2.1.

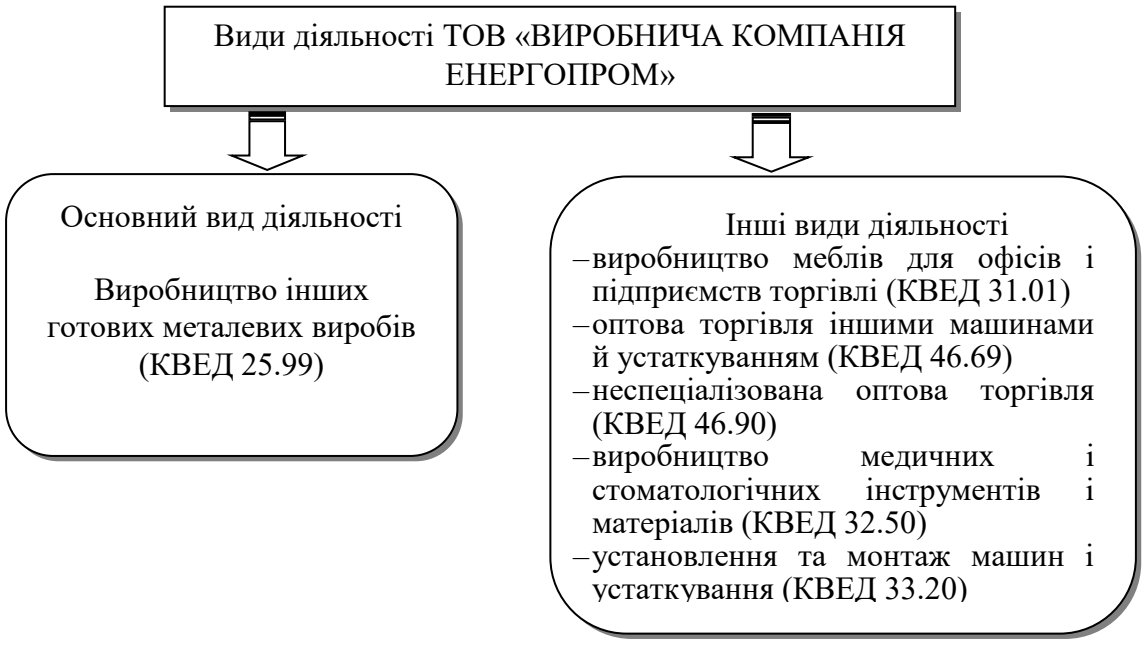

Рисунок 2.1 – Види діяльності ТОВ «ВИРОБНИЧА КОМПАНІЯ ЕНЕРГОПРОМ»

На сьогоднішній день ТОВ «Виробнича компанія Енергопром» – це

сучасне підприємство, що постійно розвивається, постійно розширює спектр своїх пропозицій, не обмежуючись тільки виробництвом готових металевих виробів, а й випускає ламінарні бокси з автоматичною підтримкою швидкості та надає послуги з поточного ремонту та заміни електричних конфорок промислової плити.

Майно ТОВ «Виробнича компанія Енергопром» включає основні та оборотні кошти, а також інші матеріальні цінності, що відображені в балансі підприємства.

Згідно з даними балансу, показники активів і пасивів за період діяльності ТОВ «Виробнича компанія Енергопром» на кінець звітного періоду представлені в таблиці 2.1:

Таблиця 2.1– Аналіз змін валют та найбільш впливових її складових частин

Стаття балансу	Код рядка	Станом на 31.12.2020	Станом на 31.12.2021	Відхилення
1	2	3	4	5
Актив				
I. Необоротні активи				
Основні засоби:				
Залишкова вартість	1010	1193,5	847,6	-345,9
Первісна вартість	1011	2107,3	2034,7	-72,6
Знос	1012	(913,8)	(1187,1)	-273,3
Інші необоротні активи	1090	540,7	601,9	61,2-
Усього за розділом I	1095	1734,2	1449,5	-284,7
II. Оборотні активи				
Запаси	1100	2519,4	2345,0	-174,4
у тому числі готова продукція	1103	556,7	525,3	-31,4
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	1125	1660,8	953,4	-707,4
Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом	1135	187,5	-	-187,5
Інша поточна дебіторська заборгованість	1155	3734,0	1126,1	-2607,9
Гроші та їх еквіваленти	1165	731,8	108,6	-623,2
Витрати майбутніх періодів	1170	6,9	3,2	-3,7
Інші оборотні активи	1190	570,5	655,9	85,4
Усього за розділом II	1195	9410,9	5192,2	-4218,7
Баланс	1300	11145,1	6641,7	-4503,4
Пасив				
I. Власний капітал				

Продовження таблиці 2.1

1	2	3	4	5
Зареєстрований (пайовий) капітал	1400	50,0	50,0	-
Додатковий капітал	1410	0,9	0,9	-
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	1420	701,3	268,6	-432,7
Усього за розділом I	1495	752,2	319,5	-432,7
II. Довгострокові зобов'язання, цільове фінансування та забезпечення	1595	461,4	337,0	-124,4
III. Поточні зобов'язання				
Короткострокові кредити банків	1600	-	40,5	40,5
Поточна кредиторська заборгованість за:				
товари, роботи, послуги	1615	6956,1	1918,2	-5037,9
розрахунками з бюджетом	1620	192,1	85,4	-106,7
у тому числі з податку на прибуток	1621	178,4	4,0	-174,4
розрахунками зі страхування	1625	15,3	9,1	-6,2
розрахунками з оплати праці	1630	58,3	25,9	-32,4
Інші поточні зобов'язання	1690	2709,7	3906,1	1196,4
Усього за розділом III	1695	9931,5	5985,2	-3946,3
Баланс	1900	11145,1	6641,7	-4503,4

Для оцінки економічного стану та ефективності діяльності підприємства нами були розраховані відповідні показники, які представлені в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2 – Показники майнового стану ТОВ «Виробнича компанія Енергопром»

Назва показника	Роки			Відхилення 2021 до 2019	
	2019	2020	2021	Абсолютне	Відносне
Коефіцієнт зносу ОЗ	0,387	0,434	0,588	0,201	1,52
Коефіцієнт оновлення ОЗ	0,0132	0,0169	0,0141	0,0009	1,07
Коефіцієнт вибуття ОЗ	0,0020	0,0120	0,0101	0,0081	5,05

Згідно з даними таблиці 2.2, у процесі експлуатації основних засобів спостерігається їх поступовий знос. Коефіцієнт зносу показує, що середня зношеність основних засобів протягом років становить приблизно 47 % від їх первісної вартості. Водночас частка оновлених та вибулих основних засобів має тенденцію до зростання, а темпи оновлення перевищують темпи вибуття, що є позитивним показником діяльності підприємства.

Отже, ТОВ «Виробнича компанія Енергопром» у період з 2019 по 2021 рр. мало стабільний майновий стан, оскільки коефіцієнт оновлення

перевищував коефіцієнт вибуття, що свідчить про наявність достатньої кількості основних засобів, хоч і зношених, але в хорошому стані для здійснення фінансово-господарської діяльності.

Аналіз рентабельності ТОВ «Виробнича компанія Енергопром» дозволяє оцінити ефективність інвестицій у підприємство та їх раціональне використання. Для цього наводимо розрахунок основних показників рентабельності в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3 – Показники рентабельності ТОВ «Виробнича компанія Енергопром»

Назва показника	Роки			Відхилення 2021 до 2019	
	2019	2020	2021	Абсолютне	Відносне
Коефіцієнт рентабельності активів	0,009	0,010	0,083	0,074	7,400
Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	0,011	0,012	0,095	0,084	8,400
Коефіцієнт рентабельності діяльності	0,004	0,007	0,016	0,012	1,200
Коефіцієнт рентабельності продукції	0,001	0,016	0,015	0,014	1,400

Аналіз показників рентабельності свідчить, що впродовж 2019–2021 років усі коефіцієнти показують тенденцію до зростання, що є позитивною динамікою. Зокрема, коефіцієнт рентабельності діяльності в 2021 році зріс на 1 %, що вказує на незначне покращення ефективності господарської діяльності підприємства.

Коефіцієнт рентабельності продажів у 2021 році показав, що ТОВ «Виробнича компанія Енергопром» отримувало 1,5 грн. прибутку на кожну гривню реалізованої продукції, що зумовлено невеликим зростанням попиту на продукцію. Рентабельність власного капіталу також покращилася, зрісши з 1,1 % до 9,50 %, що вказує на ефективніше використання власних ресурсів. Аналогічно, підвищилася рентабельність активів: у 2019 році кожна гривня вкладених активів приносила 0,90 грн прибутку, а в 2021 році – вже 8,3 грн. Це свідчить про значне підвищення ефективності управління активами підприємства.

Таким чином, діяльність ТОВ «Виробнича компанія Енергопром» є

ефективною, однак доцільно звернути увагу на вдосконалення збутової стратегії для подальшого збільшення прибутковості продукції.

Бухгалтерський облік на підприємстві ведеться у відповідності до вимог Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» та національних стандартів бухгалтерського обліку, що забезпечує єдність методології відображення господарських операцій і складання фінансової звітності.

Для організації бухгалтерського обліку на підприємстві, відповідно до пункту 4 статті 8 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», наказом № 1 від 01.03.2017 р. затверджено облікову політику підприємства. Бухгалтерську службу очолює головний бухгалтер, чиї права та обов’язки визначені зазначеним законом.

Згідно з п. 7 статті 8 цього закону, головний бухгалтер відповідає за дотримання методологічних засад обліку, своєчасне складання фінансової, податкової та статистичної звітності, а також за організацію контролю за відображенням усіх господарських операцій у бухгалтерському обліку [49].

2.2 Документальне оформлення розрахунків з дебіторами на підприємстві

«Бухгалтерський облік базується на первинній інформації, тому важливо, щоб усі господарські операції підприємства, які здійснюються в межах комерційної, фінансової чи господарської діяльності, були належним чином задокументовані. Первинні документи оформлюються в момент проведення операції або, якщо це неможливо, одразу після її завершення. Інформація з прийнятих до обліку первинних документів систематизується на рахунках бухгалтерського обліку за допомогою регістрів синтетичного та аналітичного обліку через подвійний запис на взаємопов’язаних рахунках»

[22].

Господарські операції фіксуються в облікових регістрах у звітному періоді, коли вони були проведені. Облік розрахунків з покупцями та замовниками ведеться на основі господарських договорів і первинних документів, що підтверджують факт здійснення операції. Для належної організації документування цих операцій створюється графік документообігу, де зазначаються відповідальні виконавці, дати складання документів і строки їх передачі до архіву. Схему документообігу розрахунків з покупцями та замовниками на досліджуваному підприємстві наведено на рис. 2.1.

Рисунок 2.2 – Документальне оформлення розрахунків з покупцями та замовниками

Розрахунки за виданими авансами підтверджуються платіжними документами, які обов’язково містять посилання на укладений договір. При придбанні товарно-матеріальних цінностей підзвітна особа діє від імені підприємства. При цьому слід враховувати обмеження на грошові

розрахунки з одним контрагентом протягом дня за одним або декількома платіжними документами.

Договір купівлі-продажу є офіційним документом, що оформлює торговельну угоду. Він містить письмову домовленість між сторонами про постачання товарів, включаючи зобов’язання продавця передати майно у власність покупця, а покупця – прийняти майно та здійснити оплату.

У випадку товарообмінних (бартерних) операцій укладається договір, який визначає строки взаємних поставок, обов’язки сторін щодо виконання умов і відповідальність за їх порушення.

За договором підряду підрядник бере на себе зобов’язання виконати певну роботу на замовлення клієнта, використовуючи його або власні матеріали, а замовник – оплатити виконану роботу після її завершення, якщо інше не передбачено договором або законодавством.

Зобов’язання з постачання товарів вважається виконаним у момент фактичної передачі товарів покупцеві та переходу права власності. Процес приймання товарів включає перевірку їх відповідності за якістю, кількістю та комплектністю умовам, зазначеним у договорі.

Якщо товари передаються разом із товаросупровідними документами перевізнику для доставки покупцеві, постачання вважається виконаним, якщо інше не визначено договором.

Під час приймання товарів можуть бути виявлені такі невідповідності:

– нестача в межах норм природної втрати під час транспортування;

– нестача з вини постачальника;

– нестача через дії особи, яка супроводжує вантаж.

У разі виявлення невідповідності кількості або якості товарів умовам, зазначеним у транспортних документах, складається акт приймання відповідно до Інструкції № П-6 або умов договору.

На основі акта покупець у встановлені строки має право подати претензію продавцю, а в разі наявності підстав для притягнення до відповідальності перевізника – претензія спрямовується йому. Оплата

здійснюється лише за фактично отримані товари, а на суму нестачі понад допустимі норми природних втрат подається претензія.

Реалізація готової продукції, робіт і послуг ТОВ «Виробнича компанія Енергопром» оформлюється накладними, рахунками, рахунками-фактурами та товарно-транспортними накладними (ТТН).

Залежно від специфіки товарів та умов договору до ТТН або рахунка-фактури додаються документи, які підтверджують кількість і якість товарів (специфікації, технічні вимоги, сертифікати якості, довідки про результати лабораторних аналізів тощо).

Під час постачання продукції чи надання послуг бухгалтер підприємства реєструє податкову накладну в Єдиному реєстрі податкових накладних, після чого надає її покупцю.

Квитанція про прийняття податкової накладної або розрахунку коригування до Єдиного реєстру надходить у текстовому електронному форматі протягом операційного дня. Належним чином оформлена податкова накладна слугує підставою для зарахування сум ПДВ до податкових зобов’язань підприємства чи податкового кредиту покупця за відповідний звітний період.

Отримання товарів зі складу ТОВ «Виробнича компанія Енергопром» здійснюється на підставі довіреності, виданої покупцем своєму представнику. Оплата або списання заборгованості покупців підтверджується прибутковими касовими ордерами, банківськими виписками чи бухгалтерськими довідками.

Згідно з Положенням «Про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку» №88, від 24 травня 1995 року, первинні документи створюються на типових бланках, затверджених Міністерством статистики України, або на спеціалізованих формах, затверджених відповідними міністерствами. Записи у документах ведуться темним чорнилом або за допомогою друкарської техніки, що забезпечує збереження документів протягом усього строку їх зберігання та запобігає несанкціонованим

виправленням.

Керівник підприємства затвердив перелік осіб, уповноважених підписувати первинні документи для проведення господарських операцій, пов’язаних з витратами коштів, матеріальних і нематеріальних активів. До таких осіб належать директор та головний бухгалтер.

Відповідальність за своєчасне складання, подання документів і достовірність зазначених у них даних несуть особи, які підписують ці документи. Працівники підприємства повинні дотримуватися графіка документообігу, затвердженого керівником, і отримувати відповідні витяги з нього. Контроль за виконанням графіка документообігу покладено на головного бухгалтера.

Готівкові кошти для операційних чи адміністративно-господарських потреб видаються за візованими керівником документами або службовими записками. У розрахунках із підзвітними особами найбільш поширеними є витрати на службові відрядження, які передбачають тимчасову поїздку працівника за розпорядженням керівника для виконання службового завдання в іншому населеному пункті.

За кожен день перебування працівника у відрядженні в межах України, включаючи дні виїзду та повернення, вихідні, святкові та неробочі дні, а також час у дорозі, виплачуються добові у межах норм, встановлених постановою Кабінету Міністрів України.

У 2024 році максимальний розмір добових для відряджень в Україні становить 710 грн на день (0,1 мінімальної заробітної плати). Для закордонних відряджень гранична норма становить 80 євро на день за офіційним курсом НБУ, розрахованим на день виплати.

Кількість днів для нарахування добових визначається з урахуванням днів виїзду у відрядження та повернення до місця роботи. Працівники, які отримали готівку на господарські потреби чи відрядження в межах України, повинні надати авансовий звіт до бухгалтерії, а невикористані кошти – повернути до каси одночасно зі звітом.

Якщо працівнику видано кошти для виконання господарських завдань у рамках відрядження (наприклад, для закупівлі матеріалів), він має подати до бухгалтерії звіт про використання цих коштів протягом трьох робочих днів після повернення. Добові витрати підтвердження не потребують, оскільки їх розмір регламентований відповідною постановою.

Оформлення відрядження починається із подання керівнику підприємства наказу начальника підрозділу з обґрунтуванням потреби відрядження. Згода оформлюється наказом керівника, в якому зазначаються мета, термін, місце відрядження. Наказ є підставою для видачі авансу та оформлення посвідчення про відрядження. Посвідчення включає основну інформацію про працівника, пункт відрядження, строки перебування та дати виїзду і повернення.

Аванс на відрядження може бути виданий:

– готівкою з каси;

– шляхом передачі корпоративної картки;

– переказом на особисту платіжну картку.

Після повернення працівник повинен не пізніше трьох робочих днів повернути невикористані кошти у валюті авансу. У разі використання корпоративної картки звітність надається у загальному порядку, не пізніше 10 днів після повернення. До авансового звіту додаються документи, що підтверджують витрати: квитанції, чеки, транспортні квитки, рахунки на проживання тощо.

Розрахунки за претензіями, що виникають через нестачі або невідповідності матеріальних цінностей умовам договорів, відображаються в обліку як розрахунки за претензіями.

Для врегулювання розбіжностей підприємство готує письмову претензію, яка містить обґрунтування, вимоги, суму претензії з розрахунком і список доданих документів. Претензія надсилається адресату рекомендованим листом або передається особисто під розписку.

Документальний облік розрахунків з дебіторами наведено в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4 – Документування дебіторської заборгованості

Шифр та назва рахунку	Документи
371 «Розрахунки за виданими авансами»	Платіжні документи, в яких міститься посилання на укладений договір
372 «Розрахунки з підзвітними особами»	Розпорядження керівника про відправлення працівника у відрядження. Список осіб, які мають право одержувати кошти в підзвіт на господарські потреби, затверджений наказом керівника. Авансовий звіт про витрачені суми та додані виправдовуючи документи: акт закупівлі, акт на списання представницьких витрат в межах передбачених норм з додаванням відповідних документів на оплату рахунків ресторанів, кафе, готелів тощо, чеки, квитанції, готелів, залізничні, авіаційні та інші проїзні квитки.
373 «Розрахунки за нарахованими доходами»	Рахунки бухгалтерії, ПКО, виписки банку.
374 «Розрахунки за претензіями»	Претензії, акти приймання вантажу, рішення судових органів (господарського суду), письмові згоди постачальників на пред'явлені претензії, виписки установ банку на суми, що надійшли в порядку задоволення претензій.
375 «Розрахунки за відшкодування завданих збитків»	Протокол засідання інвентаризаційної комісії, наказ керівника.
376 «Розрахунки за позиками членам кредитних спілок»	Договір між членами кредитних спілок, ПКО, виписки банку, ВКО, платіжне доручення.
377 «Розрахунки з іншими дебіторами»	Авізо про оприбуткування майна учасником, який веде спільні справи, або первинний документ про отримання майна (копія накладної, квитанція до прибуткового ордеру тощо.

«Поточна дебіторська заборгованість відображається у складі оборотних активів. Вона характеризує заборгованість покупців або замовників за отримані товари, роботи чи послуги, з урахуванням резерву сумнівних боргів. У балансі зазначається чиста реалізаційна вартість цієї заборгованості, яка розраховується шляхом віднімання резерву сумнівних боргів.

Якщо щодо поточної дебіторської заборгованості (крім заборгованості за товари, роботи, послуги) створено резерв сумнівних боргів, то вона також відображається за чистою реалізаційною вартістю.

У Примітках до фінансової звітності підприємство має зазначати

методику розрахунку резерву сумнівних боргів, залишок резерву за кожною статтею поточної дебіторської заборгованості та використання резерву протягом звітного року» [20].

У випадку розрахунків між пов’язаними сторонами необхідно надавати перелік дебіторів із виділенням внутрішньогрупового сальдо дебіторської заборгованості. Інша дебіторська заборгованість, яка виділена в балансі окремою статтею, також розкривається у Примітках із зазначенням її складу і сум.

«Дебіторська заборгованість визначається як сума, яку дебітори – юридичні або фізичні особи – заборгували підприємству на певну дату. Це можуть бути грошові кошти, їх еквіваленти або інші активи. Згідно з бухгалтерським обліком, заборгованість можна визначити на будь-яку дату, але зазвичай її обчислюють на дату складання балансу. У рамках національних стандартів бухгалтерського обліку, які передбачають подання проміжної (квартальної) звітності, сума дебіторської заборгованості повинна визначатися щоквартально» [22].

2.3 Синтетичний та аналітичний облік дебіторської заборгованості на підприємстві

Для обліку довгострокової дебіторської заборгованості Планом рахунків передбачений рахунок «18 «Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи», що також має наступні субрахунки:

– 181 «Заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду» – відображаються чисті інвестиції орендодавця у фінансову оренду, визначені згідно П(С)БО 14 «Оренда»;

– 182 «Довгострокові векселі одержані» – призначений для обліку

векселів, одержаних у забезпечення довгострокової дебіторської заборгованості. ТОВ «Виробнича компанія Енергопром» даний субрахунок не використовує, так як підприємство не користується вексельною формою розрахунків;

– 183 «Інша дебіторська заборгованість» призначений для обліку довгострокової дебіторської заборгованості, яка не відображається на інших субрахунках рахунку 18 «Довгострокова дебіторська заборгованість», зокрема розрахунки з працівниками за виданими довгостроковими позиками, інші види розрахунків.

Аналітичний облік довгострокової дебіторської заборгованості ведеться за кожним дебітором, за видами заборгованості, термінами її виникнення й погашення. Регістром аналітичного обліку розрахунків з дебіторами є реєстр дебіторів.

Що стосується обліку заборгованості за майно, що передане у фінансову оренду, то аналітичний облік ведеться за кожним договором фінансової оренди» [14].

У таблиці 2.5 наведено типові бухгалтерські проводки ТОВ «Виробнича компанія Енергопром» щодо відображення заборгованості за майно, що передано у фінансову оренду.

Що стосується іншої дебіторської заборгованості, то вона наявна на ТОВ «Виробнича компанія Енергопром», так як видача позик передбачена статутом даного підприємства. Видача позики кожного разу оформляється договором у письмовій формі, може здійснюватися як в готівковій так і безготівковій формі, відповідно до заяви працівника. Позика видається на різний термін, вона є поворотною та безпроцентною.

Якщо термін повернення позики не встановлюється в договорі, то працівник зобов’язаний повернути гроші у 7-денний термін з дня пред’явлення вимоги. Якщо повернення позики відбувається шляхом утримання із заробітної плати працівника, то підписується додаткова угода, в якій передбачено зобов’язання працівника.

Таблиця 2.5 – Облік дебіторської заборгованості з фінансової оренди в ТОВ «Виробнича компанія Енергопром»

Зміст господарської операції	Кореспондуючі рахунки		Сума, грн.
	Дт	Кт	
1 Списано з балансу знос перерахованих в оренду основних засобів	131	10	21000
2 Списано залишкову вартість основних засобів	943	10	125000
3 Відображено заборгованість за основні засоби, передані в оренду в сумі залишкової вартості	181	712	125000
4 Відображено щомісячну суму, що підлягає відшкодуванню частини вартості амортизованого об'єкта фінансової оренди	377	181	9000
5 Нараховано платіж як винагороду за передане майно в оренду	373	732	1800
6 Отримано кошти в погашення залишкової вартості об'єкта фінансової оренди	311	377	9000
7 Отримано винагороду	311	373	1800

У таблиці 2.6 наведено типові бухгалтерські проводки ТОВ «Виробнича компанія Енергопром» для обліку іншої дебіторської заборгованості.

Аналітичний облік цього виду заборгованості здійснюється в розрізі договорів, укладених з кожним окремим працівником [17].

Журнал 3 використовується як обліковий регістр для рахунку 18 «Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи».

Облік поточної дебіторської заборгованості підприємства здійснюється на рахунках:

- 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками»,
- 37 «Розрахунки з різними дебіторами».

Рахунок 36 «Розрахунки з покупцями і замовниками» використовується для узагальнення інформації про розрахунки з покупцями та замовниками за відвантажену продукцію, товари, виконані роботи або надані послуги. Зазначена заборгованість не включає суми, забезпечені векселем.

Рахунок 36 включає такі субрахунки:

- 361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями»,
- 362 «Розрахунки з іноземними покупцями»,

- 363 «Розрахунки з учасниками ПФГ»,
- 364 «Розрахунки за гарантійним забезпеченням» [18].

Таблиця 2.6 – Облік іншої дебіторської заборгованості в ТОВ «Виробнича компанія Енергопром»

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспондуючі рахунки		Сума, грн.
		Дт	Кт	
1	Видано з каси підприємства довгострокову позику працівнику Іванову С.М.	183	30	5000
	Погашено довгострокову позику працівника Іванова С.М. шляхом внесення коштів в касу підприємства	30	183	5000
2	Видано з каси підприємства довгострокову позику працівнику Проценку О.І.	183	30	2000
	Утримана із заробітної плати довгострокову позику Проценка О.І. згідно договору	661	183	2000
3	Видано короткострокову позику працівнику Сергієнку Ф.М. в банку	377	31	7000
	Переведено раніше видану короткострокову позику до складу довгострокової	183	377	7000
	Погашено довгострокову позику Сергієнка Ф.М. шляхом внесення коштів до каси підприємства	30	183	7000
4	Видано з каси довгострокову позику Шпак В.В.	183	30	1500
	Переведено довгострокову дебіторську заборгованість до складу поточної	377	183	1500
	Погашено дебіторську заборгованість шляхом зарахування коштів в касу підприємства	30	377	1500

«По дебету рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» відображається продажна вартість реалізованої продукції, товарів, виконаних робіт чи наданих послуг, включаючи суму податку на додану вартість, що підлягає сплаті до бюджету. По кредиту цього рахунку фіксуються суми коштів, які надійшли на банківські рахунки підприємства або в його касу. Сальдо рахунку показує заборгованість покупців і замовників за отримані товари, роботи чи послуги» [15].

Аналітичний облік розрахунків з покупцями та замовниками ведеться в розрізі кожного покупця та за кожним рахунком, пред’явленим до оплати, що має бути передбачено наказом про облікову політику.

Реєстром аналітичного обліку розрахунків з дебіторами є реєстр

дебіторів, у якому зазначаються назви дебіторів, дата та документ, що підтверджують виникнення заборгованості, сума, а також дата і документ, які підтверджують її погашення.

На ТОВ «Виробнича компанія Енергопром» документом, що засвідчує заборгованість, виступає контракт, укладений з кожним окремим покупцем. Розрахунки здебільшого здійснюються у безготівковій формі через банківські рахунки підприємства. У разі нестачі коштів на рахунку покупця для повного погашення заборгованості, залишок може бути сплачений готівкою.

Бухгалтерські операції, пов'язані з рахунком 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками», представлені в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7 – Бухгалтерські операції на рахунку 36 «Розрахунки з покупцями і замовниками»

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспондуючі рахунки		Сума, грн.
		Дт	Кт	
1	Відвантажено спецодяг будівельній організації	361	702	3600
2	Нараховано податкові зобов'язання з ПДВ	702	641	600
3	Відображено собівартість реалізованих товарів	902	281	2100
4	Списано собівартість реалізованих товарів на фінансовий результат	791	902	2100
5	Списано на фінансовий результат дохід від реалізації	702	791	3000

Повернення продукції покупцями, надані їм знижки після реалізації, або часткова відмова від оплати через виявлені недоліки оформлюються такими бухгалтерськими записами:

Дт 704 «Вирахування з доходу»

Кт 361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями».

У випадках взаємозаліку заборгованості між покупцем і постачальником у обліку роблять запис:

Дт 631 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками»

Кт 361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями».

Якщо покупець погашає заборгованість шляхом передачі цінних паперів, це відображається так:

Дт 35 «Поточні фінансові інвестиції»

Кт 361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями» [6].

Обліковими регістрами для рахунку 36 «Розрахунки з покупцями і замовниками» виступають журнал-ордер № 3 та відомість № 3.1, де дані представлені в аналітичному розрізі. У журналі-ордері № 3 фіксуються лише кредитові обороти за рахунком 36. Відомість № 3.1 містить деталізовану інформацію щодо кожного покупця чи замовника, що є важливим для аналізу. Однак на досліджуваному підприємстві така відомість відсутня, що є суттєвим недоліком облікової роботи.

У балансі дебіторська заборгованість відображається за статтями залежно від строків її погашення (до одного року або більше). Під час складання звітності підприємство повинно аналізувати дебіторську заборгованість і розподіляти її на поточну та довгострокову.

Одним із видів поточної заборгованості є розрахунки з різними дебіторами, облік яких ведеться на рахунку 37 «Розрахунки з різними дебіторами». Цей рахунок поділяється на такі субрахунки:

– 371 «Розрахунки за виданими авансами»;
– 372 «Розрахунки з підзвітними особами»;
– 373 «Розрахунки за нарахованими доходами»;
– 374 «Розрахунки за претензіями»;
– 375 «Розрахунки за відшкодуванням завданих збитків»;
– 377 «Розрахунки з іншими дебіторами».

У практиці підприємства використовуються всі зазначені субрахунки, окрім субрахунку 376 «Розрахунки за позиками членам кредитних спілок».

Субрахунок 371 застосовується для обліку авансів, виданих під поставку матеріальних цінностей. Аналітичний облік на цьому субрахунку ведеться за кожним дебітором, який отримав аванс.

Типові бухгалтерські записи з обліку виданих авансів наведено в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8 – Операції на рахунку 371 «Розрахунки за авансами виданими» в ТОВ «Виробнича компанія Енергопром»

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспондуючі рахунки		Сума, грн.
		Дт	Кт	
1	Надано аванс ТОВ «Світязь» в рахунок майбутньої поставки запчастин	371	311	1440
2	Відображено податковий кредит з ПДВ	641	644	240
3	Надійшли запчастини від ТОВ «Світязь»	20	631	1200
4	Відображено ПДВ	644	631	240
5	Взаємозалік заборгованостей	631	371	1440

Облік коштів, виданих під звіт, здійснюється на активно-пасивному субрахунку 372 «Розрахунки з підзвітними особами».

За дебетом субрахунку обліковуються суми, видані під звіт з каси, отримані за чеками з банківських рахунків або переказані через органи зв’язку.

За кредитом відображаються суми, підтверджені авансовими звітами та документами, а також внесені до каси для погашення невикористаних авансів [10].

Аналітичний облік ведеться окремо за кожною фізичною особою, яка отримала кошти під звіт.

Дебетове сальдо рахунка 372вказує на залишки невикористаних авансів, за якими ще не подано звіти. Кредитове – показує перевитрати за авансовими звітами щодо отриманих сум.

Надбавки, отримані замість добових, на цьому рахунку не відображаються. Якщо підзвітні кошти не підтверджені документами або не повернуті до каси вчасно, підприємство має право утримати їх із наступних виплат працівникові.

Аванси в іноземній валюті обліковуються окремо на субрахунку «Розрахунки з підзвітними особами в іноземній валюті». В особових аналітичних рахунках зазначається вид валюти та її еквівалент у національній валюті. У синтетичному обліку операції в іноземній валюті переводяться в українську грошову одиницю» [11].

Облік на субрахунку 372 ведеться в журналі-ордері № 3, де дані фіксуються за кожною підзвітною особою.

Перенесення залишків: залишки на початок місяця переносяться з відповідного журналу-ордера за попередній місяць.

Записи в журналі: видані під звіт кошти, перевитрати за авансовими звітами, повернення залишків до каси фіксуються на основі звіту касира.

Розділ «Витрачено з підзвітних сум» заповнюється за даними авансових звітів.

Дані про утримання підзвітних сум із заробітної плати беруться з розрахунково-платіжних відомостей або відповідних документів [12].

Підсумкові дані журналу-ордера № 3, а також розшифровки дебетових операцій за рахунком 372 заносяться до Головної книги. Типові бухгалтерські проведення за рахунком 372 наведені в таблиці 2.9.

Таблиця 2.9 – Кореспонденції з обліку розрахунків з підзвітними особами в ТОВ «Виробнича компанія Енергопром»

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспондуючі рахунки		Сума, грн.
		Дт	Кт	
1	2	3	4	5
1.1.1	Видано підзвіт Сергієнку О.Г. 300 грн. для придбання МШП	372	301	300
1.1.2	Отримано рахунок, що підтверджує факт придбання МШП	22	372	210
1.1.3	Відображено податковий кредит з ПДВ	641	372	42
1.1.4	Повернення невикористаної суми	301	372	48
1.2.1	Видано кошти на службове відрядження Шпаку В.В.	372	301	500
1.2.2	Списано витрати в межах норм на відповідний рахунок витрат	92	372	400
1.2.3	Утримано із заробітної плати робітника за його згоди підзвітну суму	661	372	100

Облік розрахунків за претензіями, пред'явленими постачальникам, підрядникам, транспортним та іншим організаціям, а також за штрафами, пенею та неустойками, які були визнані, ведеться на рахунку 374 «Розрахунки за претензіями».

Аналітичний облік здійснюється окремо за постачальниками, транспортними організаціями та іншими юридичними особами, а також за претензіями, пред'явленими до них.

Претензії можуть виникати у таких випадках:

– невідповідність цін та тарифів, зазначених у договорах;

– неналежна якість продукції, яка не відповідає технічним вимогам договору;

– недостача вантажу;

– наявність браку або простою.

Приклади кореспонденцій за рахунком 374 наведені в таблиці 2.10.

Таблиця 2.10 – Кореспонденції з обліку розрахунків за претензіями в ТОВ «Виробнича компанія Енергопром»

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспондуючі рахунки		Сума, грн.
		Дт	Кт	
1	2	3	4	5
1	Проведено передоплату «Прометей» в рахунок майбутньої поставки матеріалів	371	311	6000
2	Відображено податковий кредит з ПДВ	641	644	1000
3	Оприбутковано фактично одержані матеріали	201	631	4250
4	Відображено суму податкового кредиту з ПДВ, що припадає на вартість фактично оприбуткованих матеріалів	644	631	850
5	Проведено залік раніше оплаченої вартості матеріалів	631	371	5100
6	Пред’явлено претензію на суму нестачі матеріалів	374	371	900
7	Відображено суму визнаної претензії в частині штрафних санкцій за порушення умов договору	374	715	300
8	Проведено коригування податкового кредиту з ПДВ, що припадає на суму поверненої передоплати	641	644	150
9	Перераховано постачальником кошти в рахунок погашення претензії за нестачею матеріалів з урахуванням штрафних санкцій	311	631	1200
10	Списано вартість погашеної претензії	631	374	1200
11	Списано на фінансовий результат в кінці звітного періоду суму одержаних штрафних санкцій	715	791	300

Для обліку розрахунків за відшкодуванням підприємству збитків, які виникли в результаті недостачі або розкрадання грошових коштів, у разі

виявлення винуватця, використовується рахунок 375 «Розрахунки за відшкодуванням завданих збитків».

Збитки, які покривають працівники, якщо їх розмір не перевищує середнього місячного заробітку, можуть бути відшкодовані за наказом директора або уповноваженої ним особи, або шляхом подання позову до районного суду.

Для запису сум за дебетом рахунку є підставою наказ голови правління або рішення суду, що підтверджують факт виникнення дебіторської заборгованості. За кредитом рахунку відображаються списання або погашення заборгованості, що підтверджується ПКО, випискою з банку або розрахунково-платіжною відомістю.

Аналітичний облік ведеться за кожною винною особою.

Основні операції на рахунку 375 «Розрахунки за відшкодуванням завданих збитків» наведені в таблиці 2.11.

Таблиця 2.11 – Кореспонденції з обліку завданих збитків

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспондуючі рахунки		Сума, грн.
		Дт	Кт	
1		3	4	5
1	Списано вартість украденого майна	947 072	20 -	1500 1500
2	Відображено суму податкового кредиту	947	641	300
3	Нараховано Сергієнку О.Г. загальну суму збитку, яка буде сплачуватися впродовж 8 місяців (3600/450)	375	716	3600
4	Списано з позабалансового рахунку суму збитку	-	072	1500
5	Відображено суму податкового зобов’язання з ПДВ	716	641	300
6	Перераховано до бюджету суму перевищення над фактичним збитком (3600-1500-300=1800)	716	642	1800
7	Перераховано до бюджету суму ПДВ	641	311	300
8	Перераховано до бюджету суму перевищення	642	311	1800
9	Відображено (щомісяця) стягнення суми завданого збитку з зарплати працівника	661	375	450

У ТОВ «Виробнича компанія Енергопром» на рахунку 377 обліковуються розрахунки з працівниками підприємства за товари, продані в кредит, а також за надані позики.

Типові бухгалтерські кореспонденції щодо обліку розрахунків з

працівниками наведені в таблиці 2.12.

Таблиця 2.12 – Типові бухгалтерські кореспонденції щодо обліку розрахунків з працівниками

№ з/п	Зміст господарської операції	Кореспондуючі рахунки		Сума, грн.
		Дт	Кт	
1	2	3	4	5
1	Отримано гроші з поточного рахунку в касу підприємства для виплати позики	301	311	2000
2	Виплачено позику працівникові через касу підприємства	377*	301	2000
3	Працівник Проценко О.І. повернула частину позики до каси підприємства	301	377	500
4	Працівник Проценко О.І. повернула частину позики через касу банку	311	377	1200
5	Погашення решти позики шляхом утримання із заробітної плати працівника	661	377	300
*Якщо термін погашення позики відповідно до договору настає пізніше, ніж через рік, то виплачену позику обліковують на 183 субрахунку у складі довгострокової дебіторської заборгованості. На початку періоду, у якому заплановане повернення позики, роблять запис Д-т 377 – К-т 183.				

Інформація щодо розрахунків з різними дебіторами повинна відображатися у Журналі 3 та Відомості 3.2, але на ТОВ «Виробнича компанія Енергопром» використовується лише Журнал 3, що свідчить про недостатню увагу до аналітичних процедур.

Отже, для обліку довгострокової дебіторської заборгованості на підприємстві застосовуються субрахунки 181 та 183, тоді як субрахунок 182 не використовується, оскільки підприємство не проводить розрахунків за допомогою векселів. Аналітичний облік ведеться за дебіторами, видами заборгованості та договорами.

Синтетичний облік здійснюється в Журналі-ордері № 3, а аналітичний облік – у реєстрі дебіторів. Щодо поточної дебіторської заборгованості, вона обліковується на субрахунках 361, 362, 371, 372, 374, 375, 377, причому аналітичний облік ведеться за дебіторами, рахунками, особами, що отримали авансові платежі, постачальниками, а також за кожною винною особою. Для синтетичного обліку використовуються Журнали-ордери № 3 (для рахунків

372, 371, 374, 375, 377) та № 3 (для рахунку 36).

На наш погляд, суттєвим недоліком у веденні обліку дебіторської заборгованості є відсутність аналітичних відомостей, що дозволяють групувати різні види заборгованості. Ці відомості допомагають порівнювати дані аналітичного та синтетичного обліку. Без них на підприємстві можуть виникати помилки, що ускладнює процес розрахунків, і тому бухгалтерії слід звернути особливу увагу на це питання.

2.4 Удосконалення обліку дебіторської заборгованості

Дебіторська заборгованість є важливою складовою частиною активів підприємства та потребує постійного вдосконалення. Однією з найскладніших проблем у бухгалтерському обліку є саме облік дебіторської заборгованості, оскільки він пов'язаний із питанням неплатежів, що є однією з причин фінансової нестабільності промислових підприємств в Україні. Проблема полягає в тому, що більшість підприємств стикається з труднощами в обліку, аналізі та аудиті дебіторської заборгованості, оскільки фінансовий стан контрагентів, які отримують товари, роботи або послуги з оплатою після, може змінюватися через різноманітні об'єктивні та суб'єктивні чинники. Таким чином, ефективна система обліку, аналізу та аудиту дебіторської заборгованості є надзвичайно важливою та актуальною для всіх підприємств.

Розвиток підходів до платіжно-розрахункових відносин між учасниками ринку вимагає дослідження дебіторської заборгованості, яка є ключовим елементом для будь-якого підприємства. Вона фактично є формою надання кредиту дебітору без нарахування відсотків за отримані товари, роботи чи послуги. Фінансова політика підприємства включає вибір методів обліку розрахунків, що дає можливість адекватно оцінювати планування та

управлінські рішення. Для цього необхідно вирішити низку завдань, зокрема:

– удосконалення методів обліку дебіторської заборгованості; – покращення обліку простроченої та безнадійної заборгованості, а також сумнівних боргів;

– проведення зовнішнього та внутрішнього контролю дебіторської заборгованості.

Серед основних проблем, які виникають при обліку дебіторської заборгованості, можна виділити такі:

– проблема погашення дебіторської заборгованості (рефінансування), визначення оптимального рівня коштів, які потрібно витратити на дебіторську заборгованість, а також розробка ефективної політики управління нею;

– нормативно рекомендована форма бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості не враховує специфіку цього активу, що призводить до різноманітних підходів до класифікації та оцінки, а також до обмежень у можливості отримання достатньої інформації для аналізу заборгованості та прогнозування фінансових проблем підприємства;

– проблеми обліку довгострокової дебіторської заборгованості, визначення вартості поточної дебіторської заборгованості за товари, роботи та послуги, а також облік безнадійних боргів, зокрема створення резервів для погодження бухгалтерського та податкового обліку;

– використання традиційних закордонних методів аналізу дебіторської заборгованості в українських умовах часто є малоефективним через відсутність достатньої кількості надійної та доступної інформації.

Крім того, загальна криза непогашених боргів, що характерна для сучасної української економіки, викликає сумніви щодо об’єктивності, своєчасності та корисності результатів аналізу.

Використання національних методик не дозволяє точно оцінити стан дебіторської заборгованості та її вплив на фінансово-економічну ситуацію підприємства.

Рисунок 2.3 – Проблемні питання в обліку дебіторської заборгованості

На нашу думку, основними рекомендаціями для вдосконалення обліку дебіторської заборгованості є наступні заходи:

– пошук шляхів збільшення кількості покупців і замовників підприємства з метою зменшення ризику непогашення боргів;

– регулярний моніторинг потенційних дебіторів (оцінка їхнього фінансового стану, платоспроможності, ринкової репутації, іміджу тощо);

– створення резерву сумнівних боргів та визначення порядку його формування в обліковій політиці підприємства;

– своєчасний контроль співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості. Значний надлишок дебіторської заборгованості може загрожувати фінансовій стабільності підприємства та вимагати залучення

додаткових фінансових ресурсів;

– управління лімітуванням дебіторської заборгованості як у загальному обсязі, так і на одного дебітора (існуючого чи потенційного), з періодичним переглядом граничних сум;

– регулярне проведення інвентаризації заборгованості.

Етапи вдосконалення системи обліку дебіторської заборгованості за розрахунками з покупцями та замовниками показані на рисунку 2.4.

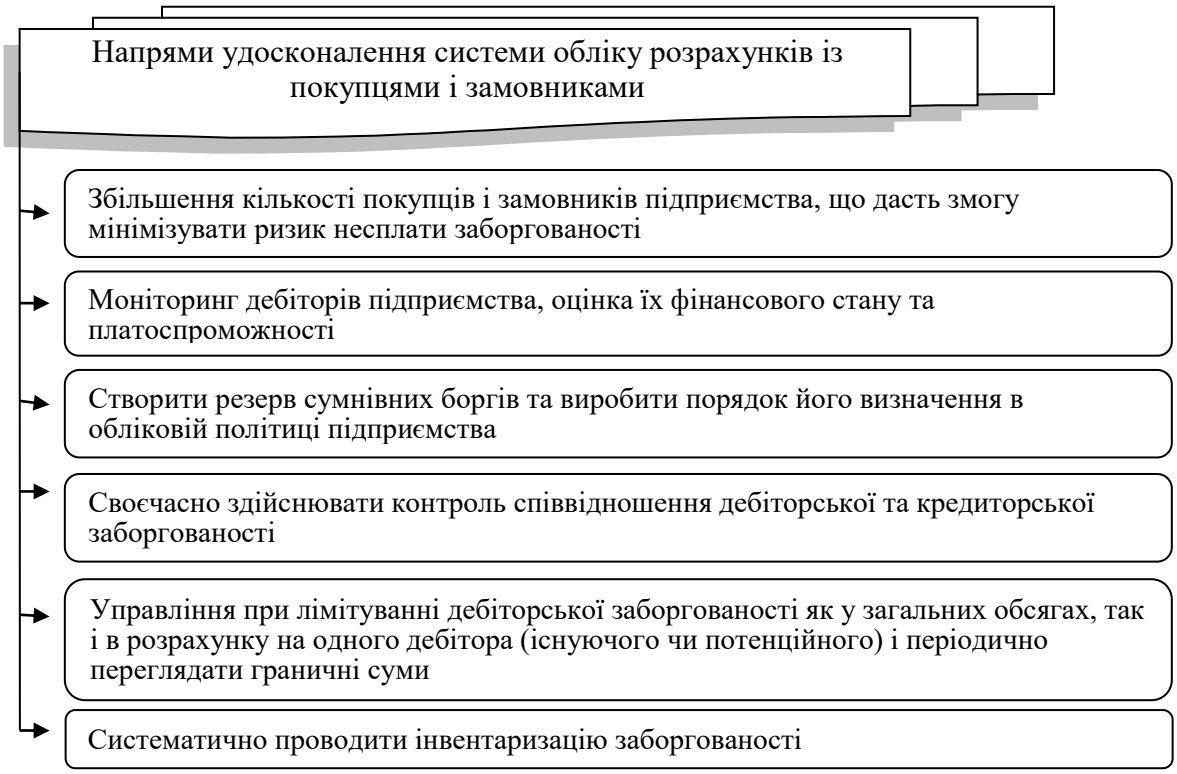

Рисунок 2.4 – Розроблений механізм удосконалення обліку дебіторської заборгованості

Спираючись на цей рисунок, можна зазначити, що для вдосконалення обліку дебіторської заборгованості та прийняття рішення щодо її погашення, керівництво підприємства повинно мати точну інформацію про всі взаєморозрахунки за конкретний період. Це дозволить чітко визначити грошові потоки підприємства та мінімізувати ризик виникнення заборгованості.

Особливо важливою є та обставина, що дебіторська заборгованість може стати джерелом активів для боржника, що дає йому можливість використовувати ці засоби без належних прав.

Пропонуємо розроблену форму внутрішньої звітності для узагальнення результатів розрахунків із покупцями та замовниками, що сприятиме більш ефективному управлінню ними (табл. 2.13).

Таблиця 2.13 – Розроблена форма звітності по результатам розрахунків із покупцями і замовниками. Інформація про дебіторську заборгованість станом на 1_____202_р.

№ п/п	Контрагенти боржники			Дебіторська заборгованість						
	Назва підприємства	Код ЄДРПОУ	Адреса підприємства	до 3-х місяців	від 3-х місяців до 1 року	від 1 до 2 років	понад 2 роки	Всього	Створено резерв сумнівних боргів	Визнано безнадійним боргом
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11

Згідно з представленим документом, оприлюднення інформації за цією формою звітності повинно бути обов'язковим для визначення ненадійних боржників, відстеження контрагентів і, у разі виникнення підозр щодо їх ненадійності, можливості відмови від подальшої співпраці. Це дозволить підвищити прозорість взаєморозрахунків та допоможе відділу з питань банкрутства ідентифікувати контрагентів, які можуть стикнутися з фінансовими труднощами.

Серед науковців також є пропозиція внести зміни до плану рахунків для обліку розрахунків з покупцями та замовниками. Для відображення поточної дебіторської заборгованості, що виникає в процесі реалізації товарів (робіт, послуг), передбачений активний рахунок 36 «Розрахунки з покупцями і замовниками» з такими субрахунками:

– 361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями»;

– 362 «Розрахунки з іноземними покупцями»;

– 363 «Розрахунки з учасниками ПФГ»;

– 364 «Розрахунки за гарантійним забезпеченням».

Ці субрахунки детально описують облік розрахунків з покупцями та учасниками промислово-фінансових груп. Однак, цей рахунок не включає субрахунки для детального обліку розрахунків із замовниками. Згідно з Інструкцією з застосування плану рахунків, розрахунки із замовниками необхідно обліковувати через субрахунки 361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями» та 362 «Розрахунки з іноземними покупцями».

На нашу думку, таке уніфіковане використання субрахунків ускладнює складання детального переліку дебіторів, що значно ускладнює пошук безнадійної заборгованості та її переведення в безнадійну. Ми погоджуємося з А.П. Неживенко, який пропонує доповнити субрахунок 36 «Розрахунки з покупцями і замовниками» новими субрахунками: 365 «Розрахунки з вітчизняними замовниками» і 366 «Розрахунки з іноземними замовниками», а також внести корективи до характеристик субрахунків 361 та 362 в Інструкції щодо застосування плану рахунків. Це дозволить розділити розрахунки з покупцями та замовниками, що сприятиме кращому аналізу дебіторської заборгованості.

Що стосується фінансових інструментів, таких як факторинг, вони часто застосовуються до дебіторської заборгованості, яка передбачена для продажу. Аутсорсинг і факторинг дебіторської заборгованості повинні бути детально відображені в бухгалтерському обліку. Наразі перехід прав на грошові вимоги при укладенні договору фіксується на субрахунку 377. Однак передача боргових прав аутсорсерам може призвести до спотворення інформації, що погіршує якість управлінських рішень. Тому ми рекомендуємо внести окремий субрахунок 37 «Розрахунки з факторингом» до плану рахунків для відображення таких операцій в аналітичному обліку.

РОЗДІЛ 3
МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ СТАНУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ В ТОВ «ВИРОБНИЧА КОМПАНІЯ ЕНЕРГОПРОМ»

3.1 Методичні основи аналізу дебіторської заборгованості

Одним із найскладніших і найсуперечливіших питань методики та організації економічного аналізу сьогодні є аналіз дебіторської заборгованості щодо наявності проблем неплатожів. Однією з основних вимог для підтримки необхідного рівня ліквідності та платоспроможності підприємства є ефективне управління дебіторською заборгованістю. Тому що через такий контроль можна впливати на розмір прибутку компанії та пов’язані з цим ризики.

Аналіз дебіторської заборгованості набуває особливої важливості в періоди інфляції, коли інвестування власних коштів стає неефективним. Для цього необхідно постійно контролювати рівень заборгованості, своєчасно виставляти претензії щодо виниклих боргів та запобігати їх появі в майбутньому.

Проблему аналізу дебіторської заборгованості досліджували вітчизняні вчені, зокрема: А.Я. Василинюк, І.О. Власова, Н.О. Ковальчук, О.Г. Лищенко, М.М. Нашкерська, М.Г. Чумаченко та інші.

Методи аналізу дебіторської заборгованості, запропоновані деякими авторами, можна побачити в таблиці 3.1.

Незважаючи на численні дослідження щодо методологій аналізу дебіторської заборгованості для прийняття управлінських рішень, існуючі недоліки свідчать про те, що ця проблема залишається невирішеною, а методика аналізу потребує подальшого удосконалення.

Таблиця 3.1 – Стан висвітлення методичного забезпечення операцій з дебіторською заборгованістю

Автор	Методика здійснення економічного аналізу дебіторської заборгованості	Виявлені недоліки
1	2	3
Нашкерська М.М.	Аналіз дебіторської заборгованості за термінами давності. Аналіз фактичних термінів, протягом яких здійснюється повернення заборгованості шляхом визначення середнього терміну отримання платежів, середнього рівня інвестування фінансових ресурсів у дебіторську заборгованість.	Не знайдено шляхи збалансування кредитної політики підприємства та інкасації дебіторської заборгованості.
Власова І.О.	Аналіз дебіторської заборгованості в попередньому періоді: оцінка рівня дебіторської заборгованості та його динаміки в попередньому періоді. Розглядається склад простроченої дебіторської заборгованості та виділяється сумнівна і безнадійна заборгованість. Визначається сума ефекту, отриманого від інвестування коштів у дебіторську заборгованість, визначаються середній період інкасації дебіторської заборгованості та кількість її оборотів у розглянутому періоді.	Проблема розробки угодженої кредитної політики підприємства стосовно управління дебіторською та кредиторською заборгованістю
Гнатенко Є.П.	Аналіз динаміки, структури за термінами і видами виникнення для виявлення прострочених та безнадійних боргів, порівняльний аналіз з кредиторською заборгованістю	Проблема вивчення причин виникнення кожного виду дебіторської заборгованості
Єдинак Т.С.	Аналіз структури та динаміки дебіторської заборгованості підприємства в попередніх періодах, класифікація видів заборгованості для її ефективного управління, визначення суми резерву сумнівних боргів	Проблема диверсифікації покупців продукції, суворого планування заборгованості, постійного її моніторингу та застосування сучасних форм її рефінансування.

Сума дебіторської заборгованості та її зміни безпосередньо або опосередковано впливають на прийняття управлінських рішень у сферах виробництва та фінансів.

У рамках економічного аналізу дебіторська заборгованість класифікується як високоліквідний актив. Тому неправильна оцінка реального стану розрахунків з дебіторами може призвести до неточної оцінки

платоспроможності та кредитоспроможності підприємства.

Аналіз показників, що відображають стан дебіторської заборгованості за певний період, дозволяє визначити основні напрямки політики управління цією заборгованістю.

Ключові показники для оцінки стану та якості дебіторської заборгованості наведені в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2 – Аналітичні показники якості дебіторської заборгованості

Показник	Методика розрахунку	Зміст
1	2	3
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості ($К_{об}$)	$К_{об} = ЧД_р / Д_з$, де $ЧД_р$ –чистий дохід від реалізації продукції $Д_з$ – дебіторська заборгованість (середня за аналізований період)	Показує скільки разів оберталася дебіторська заборгованість за аналізований період
Період погашення ($Об_{дн}$)	$Об_{дн} = 360/ К_{об} = (Д_з/ В_р) \times Т$, де Т – тривалість обігу дебіторської заборгованості	Показує скільки днів потрібно для одного обороту. Що триваліше період погашення, то вище ризик її неповернення
Частка дебіторської заборгованості в загальному обсязі оборотних коштів ($У_{дз}$)	$У_{дз} = Д_з / О_{бз} \times 100$, де $О_{бз}$ – загальний обсяг оборотних коштів	Показує частку дебіторської заборгованості в загальному обсязі оборотних коштів підприємства. Що вище цей показник, то менш мобільна структура майна підприємства
Частка сумнівної заборгованості в складі дебіторської заборгованості ($У_{сз}$)	$У_{сз} = С_з / Д_з \times 100$, де $С_з$ – сумнівна заборгованість	Характеризує якість дебіторської заборгованості. Тенденції до росту показника свідчать про зниження ліквідності підприємства

Аналіз та оцінка стану дебіторської заборгованості в управлінській системі підприємства включають зовнішній і внутрішній аналіз, виявлення можливих ризиків та загроз, облік ресурсів і визначення часових обмежень для досягнення поставлених цілей, а також оцінку середнього розміру фінансових активів, представлених дебіторською заборгованістю, зокрема її

частки в загальній сумі оборотних активів підприємства. Також передбачено поділ і оцінка дебіторської заборгованості за різними видами та строками погашення.

Щодо вдосконалення аналізу дебіторської заборгованості, О.М. Кияшко запропонував і продемонстрував необхідність інтеграції традиційного економічного аналізу основних показників та інструментів бухгалтерського обліку в управлінську систему підприємства.

Ця схема представлена на рисунку 3.1.

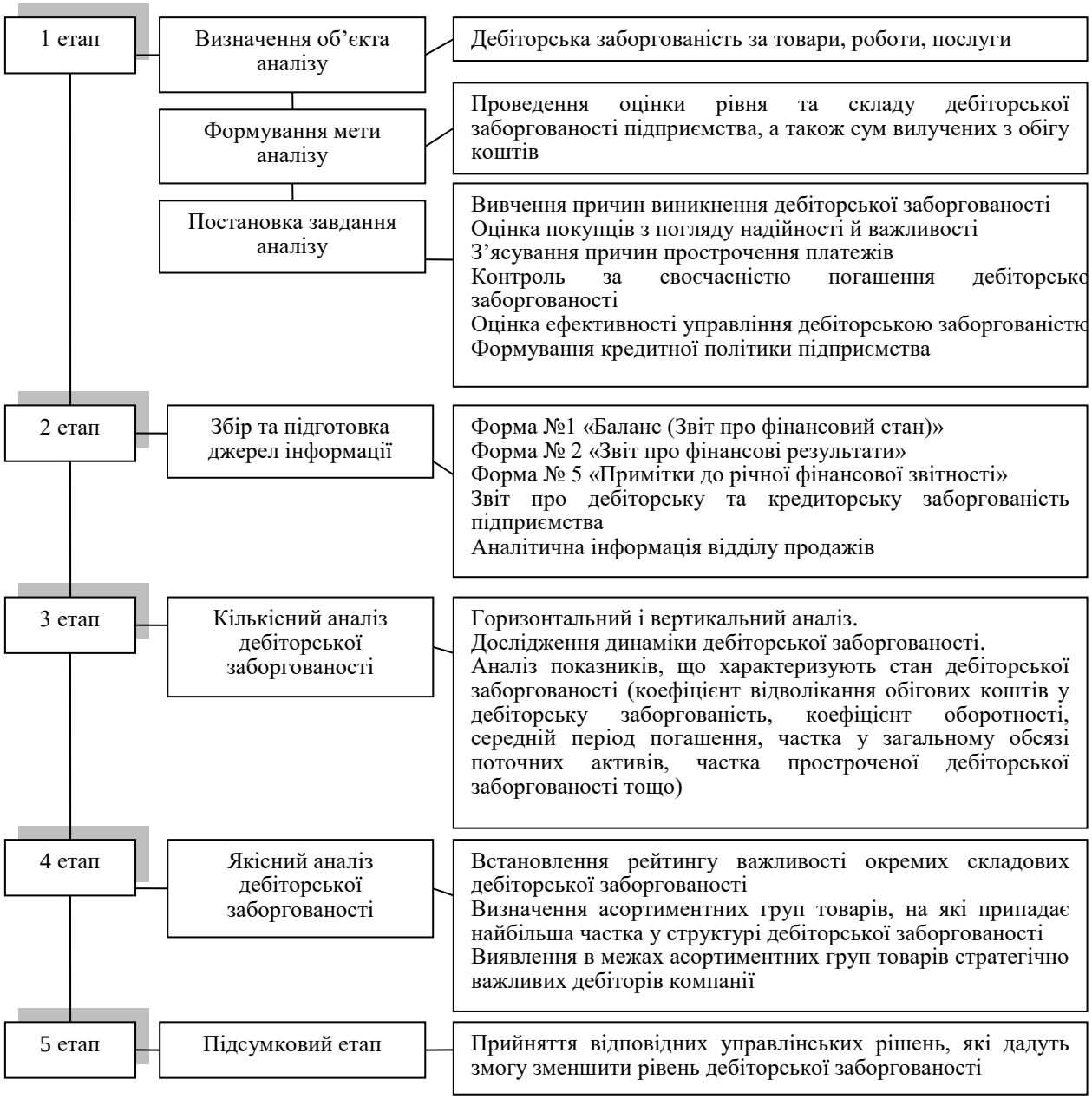

Рисунок 3.1 – Напрями і види аналізу дебіторської заборгованості

Ця методика дозволить виявити неотримані вигоди підприємства, покращити його фінансовий стан, підвищити стабільність та ефективно контролювати надходження коштів для погашення дебіторської заборгованості.

Крім того, застосування методик управлінського обліку допоможе зберегти власний капітал підприємства.

АВС-аналіз є одним з методів раціоналізації, який може бути застосований у всіх сферах діяльності підприємства.

Він дозволяє:

– виділити ключові напрямки діяльності;

– зосередити ділову активність на найбільш економічно важливих сферах і одночасно знизити витрати в інших областях, усунувши зайві функції та роботи;

– підвищити ефективність організаційних і управлінських рішень завдяки їхній цільовій орієнтації.

XYZ-аналіз дає можливість класифікувати ресурси підприємства залежно від характеру їхнього використання та точності прогнозування змін у їхній потребі. Основна ідея цього аналізу полягає в групуванні об’єктів за однорідністю аналізованих параметрів, тобто за коефіцієнтом варіації.

EVA-аналіз надає більш корисну інформацію про ефективність операцій, проведених у минулому, порівняно з традиційними показниками ефективності, такими як прибуток, рентабельність капіталу або темпи зростання чистого прибутку на акцію. Крім того, EVA-аналіз дозволяє вимірювати і управляти прибутком підприємства з точки зору власника, надаючи при цьому менеджерам інформацію щодо того, як вони можуть впливати на прибутковість.

Федорченко О.Є. розробив і запропонував модель методики аналізу дебіторської заборгованості в управлінській системі підприємств, яка, на нашу думку, є найоптимальнішою (рис. 3.2).

Рисунок 3.2 – Модель методики проведення аналізу дебіторської заборгованості

Застосування запропонованої методики сприятиме зростанню економічного ефекту від реалізації товарів та пришвидшенню надходження коштів від дебіторів. Повнота та об’єктивність інформації є важливими для аналізу дебіторської заборгованості та прийняття ефективних управлінських рішень.

Розв’язання численних проблемних питань допоможе значно поліпшити організацію та методику обліку розрахунків з дебіторами. Ефективне управління дебіторською заборгованістю на основі систематичного і детального аналізу має критичне значення для господарських суб'єктів.

Точний та своєчасний аналіз дебіторської заборгованості дозволить оцінити ефективність і збалансованість товарного кредиту, а також надання знижок клієнтам, визначити напрямки, що потребують додаткових зусиль для погашення заборгованості, створити базу для формування резерву сумнівних боргів і прогнозувати надходження коштів.

3.2 Аналіз складу і структури дебіторської заборгованості на підприємстві

Необхідність аналізу дебіторської заборгованості зумовлена тим, що порушення договірної та розрахункової дисципліни призводить до збільшення необґрунтованої дебіторської заборгованості, що, в свою чергу, негативно впливає на фінансову стабільність підприємства. Тому підприємство має бути зацікавлене в скороченні строків погашення заборгованості. Таким чином, аналіз дебіторської заборгованості проводиться для виявлення її обсягів, динаміки, а також причин виникнення або зростання цієї заборгованості.

Таблиця 3.3 – Склад і структура дебіторської заборгованості за 2019-2021 рр. ТОВ «Виробнича компанія Енергопром»

№ з/п	Розрахунки з дебіторами	2019		2020		2021	
		Первісна вартість, тис. грн.	%	Первісна вартість, тис. грн.	%	Первісна вартість, тис. грн.	%
1.	Довгострокова дебіторська заборгованість	-	-	-	-	-	-
2.	Векселі одержані	-	-	-	-	-	-
3.	Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги	915,8	27,5	1660,8	29,8	953,4	45,8
4.	Дебіторська заборгованість за розрахунками з: бюджетом	-	-	187,5	3,3	-	-
5.	за виданими авансами	-	-	-	-	-	-
6.	за нарахованими доходами	-	-	-	-	-	-
7.	із внутрішніх розрахунків	-	-	-	-	-	-
8.	Інша поточна дебіторська заборгованість	2417,5	72,5	3734,0	66,9	1126,1	54,2
9.	Разом	3333,3	100,00	5582,3	100,00	2079,5	100,00

Аналіз складу дебіторської заборгованості розпочинається з загальної оцінки змін її розміру, як в цілому, так і за окремими статтями. На цьому етапі визначається, чи містить дебіторська заборгованість суми, які неможливо стягнути. У разі виявлення таких сум необхідно вжити заходів для їх усунення.

Зовнішній аналіз стану розрахунків з дебіторами проводиться на основі даних форми № 1 «Баланс». Для внутрішнього аналізу використовуються дані аналітичного обліку, які узагальнюють інформацію про розрахунки з дебіторами.

Для оцінки складу і структури дебіторської заборгованості в ТОВ «Виробнича компанія Енергопром» за 2019-2021 роки були складені таблиці 3.3 і 3.4.

Наглядніше відображення складу та структури дебіторської заборгованості представлено на рис. 3.3

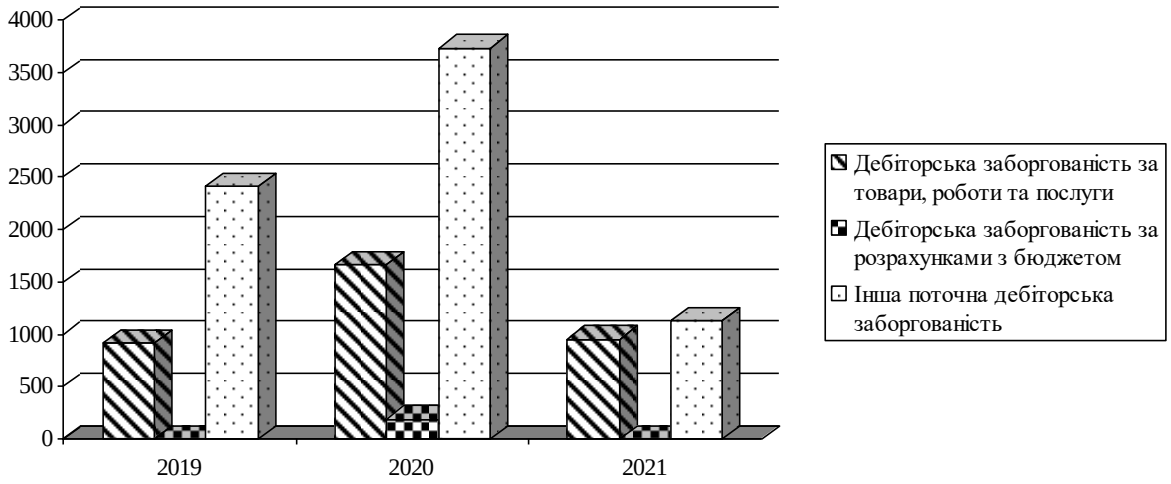

Рисунок 3.3 – Динаміка дебіторської заборгованості в ТОВ «Виробнича компанія Енергопром»

Аналізуючи дані таблиць 3.3 та 3.4 видно, що сума дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги та сума іншої поточної дебіторської заборгованості ТОВ «Виробнича компанія Енергопром»

протягом 2019-2021 рр. збільшилась на 745,0 тис. грн., або на 81,3% та 1316,5 тис. грн., або на 54,5% відповідно. Протягом 2020 та 2021 років спостерігається значне скорочення суми дебіторської заборгованості, що свідчить про скорочення періоду погашення дебіторської заборгованості.

Таблиця 3.4 – Аналіз відхилень у складі та структурі дебіторської заборгованості ТОВ «Виробнича компанія Енергопром» за 2019-2021 рр.

№ з/п	Вид розрахунків	Абсолютне відхилення, тис. грн.			Відносне відхилення,%		
		2020-20195	2021-2019	2021-2020	2020/2019	2021/2019	2021/2020
1	Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги	745,0	37,6	-707,4	181,3	104,1	57,4
2	Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом	-	-	-	-	-	-
3	Інша поточна дебіторська заборгованість	1316,5	-1291,4	-2607,9	154,5	46,6	30,1

Аналіз структури дебіторської заборгованості ТОВ «Виробнича компанія Енергопром» показав, що найбільша питома вага кожного року припадала на іншу поточну дебіторську заборгованість. Цей показник коливається в межах від 54,2 % у 2021 році до 72,5% у 2019 році.

Як свідчить економічна література стан дебіторської заборгованості повно характеризують два показники:

– частка дебіторської заборгованості в загальному обсязі поточних активів;

– частка середньої величини дебіторської заборгованості у виручці від реалізації.

Середню величину дебіторської заборгованості розраховують за формулою середньої арифметичної, а саме (формула 3.1):

$$СДЗ= (ДЗ_{поч.пер.} + ДЗ_{кін.пер.})/2 \quad (3.1)$$

З розміром дебіторської заборгованості можна ознайомитись на

рисунку 3.4.

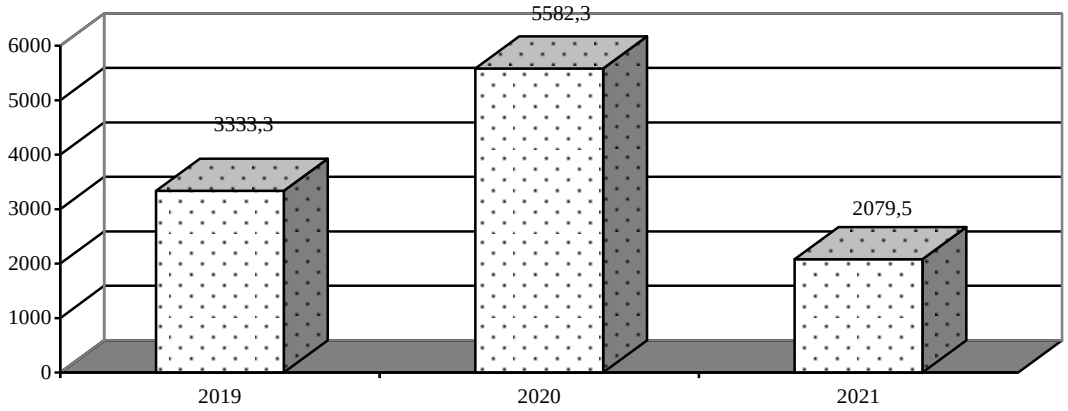

Рисунок 3.4 – Динаміка загальної дебіторської заборгованості в ТОВ «Виробнича компанія Енергопром»

Розрахуємо зазначені вище показники і отримані дані оформимо у вигляді таблиці 3.5.

Дані для розрахунку беремо з форми № 1, форми № 2.

Таблиця 3.5 – Характеристика стану дебіторської заборгованості ТОВ «Виробнича компанія Енергопром» за 2019-2021 рр.

№ з/п	Назва показника	Значення показника,%			Відхилення, +/-		
		2019	2020	2021	2020-2019	2021-2019	2021-2020
1	Поточні активи	9740,3	11145,1	6641,7	1404,8	-3098,6	-4503,4
2	Дебіторська заборгованість	3333,3	5582,3	2079,5	2249,0	-1253,8	-3502,8
3	Виручка від реалізації продукції	22155,7	29663,4	5706,7	7507,7	-16449,0	-23956,7
4	Частка дебіторської заборгованості в поточних активах	34,2	50,1	31,3	15,9	-2,9	-18,8
5	Питома вага дебіторської заборгованості у виручці від реалізації	15,0	18,8	36,4	3,8	21,,4	17,6

Таким чином, частка дебіторської заборгованості в загальному обсязі активів ТОВ «Виробнича компанія Енергопром» за період 2019-2020 років зросла на 15,9%, а за 2020-2021 роки зменшилася на 18,8%. Зменшення

частки дебіторської заборгованості в загальній сумі поточних активів свідчить про покращення стану дебіторської заборгованості. Однак можна зазначити, що процес перетворення дебіторської заборгованості на грошові кошти відбувається досить повільно.

Для оцінки оборотності дебіторської заборгованості розрахуємо коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості (табл. 3.6), який визначається як відношення виручки від реалізації продукції до середньорічної дебіторської заборгованості.

Таблиця 3.6 – Аналіз показників оборотності дебіторської заборгованості ТОВ «Виробнича компанія Енергопром»

Показники	2019	2020	2021	Відхилення			
				2020/2019		2021/2020	
				(+,-)	(%)	(+,-)	(%)
Виручка від реалізації продукції	22155,7	29663,4	5706,7	7507,7	133,9	-23956,7	19,2
Середньорічна дебіторська заборгованість	3333,3	5582,3	2079,5	2249,0	167,5	-3502,8	37,3
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	6,6	5,3	2,74	-1,3	80,3	-2,56	51,7

Аналіз показників оборотності дебіторської заборгованості свідчить про стійку тенденцію до її зменшення протягом 2019-2021 років: у 2020 році коефіцієнт знизився з 6,6 до 5,3 оборотів, а у 2021 році – до 2,74 оборотів.

Цей показник відображає кількість разів, коли дебіторська заборгованість перетворюється на грошові кошти, тобто погашається, протягом звітного періоду. Параметричний аналіз виявив позитивні тенденції в показнику оборотності дебіторської заборгованості, тому проведемо факторний аналіз цього показника.

Вплив факторів на коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості буде визначено методом відносних різниць.

Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості (результативний

показник – Y) обчислюється як відношення чистої виручки від реалізації (X1) до середньорічної суми дебіторської заборгованості (X2). Таким чином, факторна модель для 2020-2021 років виглядає так: Y = X1 / X2 [30].

– вплив зміни чистої виручки від реалізації на коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості (формула 3.2):

$$\Delta Y_{X_1} = \frac{Tp^{x1} - 100}{100} \times y_0 \quad (3.2)$$

$$\Delta Y_{X_1} = \frac{19{,}2 - 100}{100} \times 5{,}3 = -4{,}28$$

– вплив зміни середньорічної суми дебіторської заборгованості на коефіцієнт її оборотності (формула 3.3):

$$\Delta Y_{X_2} = \frac{Tp^{y} - Tp^{x1}}{100} \times y_0 \quad (3.3)$$

$$\Delta Y_{X_2} = \frac{51{,}7 - 19{,}2}{100} \times 5{,}3 = 1{,}72$$

Загальний вплив факторів: -4,28+1,72=-2,56, що відповідає абсолютній зміні показника.

Отже, зменшення виручки від реалізації призвело до зниження коефіцієнта на 4,28, в той час як зменшення середньорічної суми дебіторської заборгованості сприяло збільшенню коефіцієнта на 1,72.

Далі проведемо кореляційно-регресійний аналіз взаємозв'язку між дебіторською заборгованістю та чистою виручкою від реалізації продукції. Для цього скористаємося фінансовими звітами підприємства, такими як Баланс і Звіт про фінансові результати.

Для визначення залежності між цими показниками застосуємо формулу 3.4:

$$\hat{Y}x = a_0 + a_1x, \quad (3.4)$$

де $\hat{Y}x$ – вирівняне значення суми дебіторської заборгованості;

x – чиста виручка від реалізації;

a_0, a_1 – шукані параметри.

Таблиця 3.7 – Розрахункова таблиця для обчислення показників кореляції

Роки	Чиста виручка від реалізації, тис. грн. (Х)	Дебіторська заборгованість тис. грн. (У)	Розрахункові дані			
			x^2	y^2	xy	Yx= 1080,46 + 0,13 x
2019	22155,7	3333,3	490875042,49	11110888,89	73851594,81	3960,70
2020	29663,4	5582,3	879917299,56	31162073,29	165589997,82	4936,70
2021	5706,7	2079,5	32566424,89	4324320,25	11867082,65	1822,33
Разом	57525,8	10995,1	1403358766,94	46597282,43	251308675,28	10995,1

Параметри рівняння зв’язку визначимо способом найменших квадратів зведеної системи двох рівнянь з двома невідомими:

$$\begin{cases} \sum y = na_0 + a_1 \sum x \\ \sum xy = a_0 + a_1 \sum x^2 \end{cases} \quad (3.5)$$

Розв’язавши дану систему рівнянь, знайдемо параметри:

$$a_0 = \frac{\sum x^2 \sum y - \sum x \sum xy}{n\sum x^2 - \sum x \sum x}; \quad (3.6)$$

$$a_1 = \frac{n\sum xy - \sum x \sum y}{n\sum x^2 - \sum x \sum x}. \quad (3.7)$$

Визначимо параметри a_0 і a_1:

$a_0 = 1080,46$

$a_1 = 0,13$

Тому лінійне рівняння, яке описує взаємозв’язок між чистою виручкою від реалізації та дебіторською заборгованістю, має вигляд:

$\hat{Y}x = 1080,46 + 0,13\ x$

Підставляючи різні значення факторної ознаки x у це рівняння, ми отримуємо теоретичні значення результативної ознаки $\hat{Y}x$.

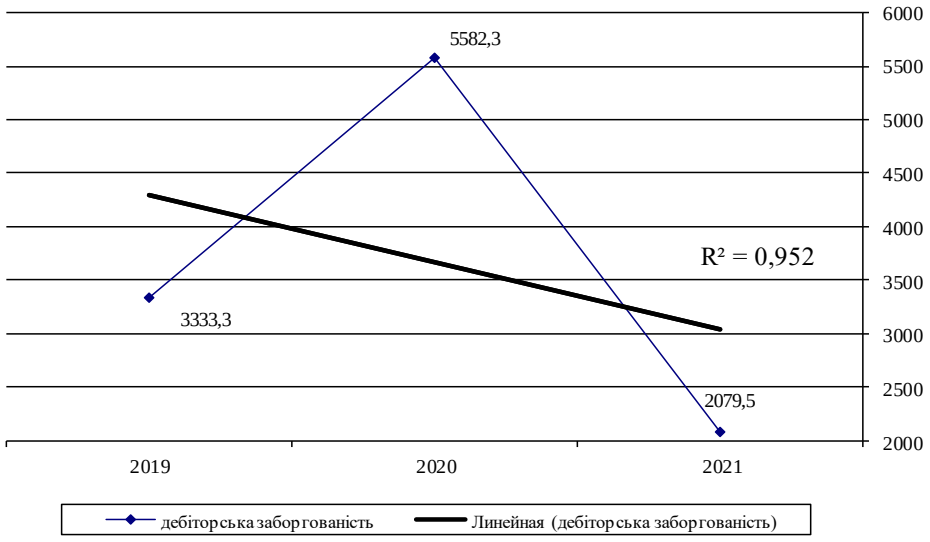

Рисунок 3.5 – Графік залежності дебіторської заборгованості від чистої виручки від реалізації

Після побудови лінії тренда було встановлено, що коефіцієнт детермінації становить $R = r^2 = 0,952$.

Це свідчить про сильний прямий зв'язок між дебіторською заборгованістю та чистою виручкою від реалізації.

Отже, зміни в дебіторській заборгованості на 95,2% залежать від змін у чистій виручці від реалізації.

3.3 Напрями вдосконалення процесу управління дебіторською заборгованістю

У контексті кризи неплатежів роль ефективного управління дебіторською заборгованістю, своєчасного погашення та запобігання безнадійних боргів особливо зростає.

Політика управління дебіторською заборгованістю окрім фінансової стратегії компанії є також частиною маркетингової стратегії компанії. Це пов'язано з тим, що, пом'якшивши умови розрахунків з покупцями продукції, можна збільшити обсяг продажів і збільшити дохід і прибуток від основної діяльності.

При здійсненні різноманітної виробничо-комерційної діяльності підприємство може мати дебіторську заборгованість за розрахунками з покупцями продукції, персоналом, власниками, бюджетами. Проте практика показує, що понад 80% загальної дебіторської заборгованості спрямовується на оплату покупцям за відвантажену продукцію (виконані роботи та надані послуги), що робить її основним об'єктом фінансового управління.

Головною метою управління дебіторською заборгованістю є мінімізація її розміру та терміну інкасації боргу.

Досягнення поставленої мети, на нашу думку, досягається за допомогою правильно побудованої та логічно складеної моделі управління дебіторською заборгованістю. Це послідовність дій, які компанія організовує та виконує, щоб мінімізувати свої інвестиції в дебіторську заборгованість (рис. 3.6).

Процес управління дебіторською заборгованістю вирішує такі завдання:

– визначення суми, інвестованої в дебіторську заборгованість за комерційними та споживчими кредитами.

– визначення принципів та умов кредитної політики до покупців

продукції.

– визначення складу потенційних дебіторів.

– надійне стягнення дебіторської заборгованості.

– прискорення платежів через сучасні форми рефінансування дебіторської заборгованості.

Рисунок 3.6 – Структурно-логічна модель процесу управління дебіторською заборгованістю підприємства

Іноді помилково вважають, що управління дебіторською заборгованістю полягає лише у балансуванні її розміру з кредиторською заборгованістю підприємства.

Насправді ж недостатньо, щоб сума дебіторської заборгованості не перевищувала суму кредиторської. Адже підприємство повинно виконувати

свої зобов'язання перед кредиторами незалежно від того, чи отримує воно борги від своїх дебіторів.

Для фінансового менеджменту важливіше забезпечити якісну дебіторську заборгованість і прискорити її оборотність. Оцінюючи доцільність надання відстрочок платежу покупцям, потрібно враховувати, як збільшення інвестицій у дебіторську заборгованість вплине на:

– загальний рівень дебіторської заборгованості підприємства (її частка в сукупних оборотних активах);

– коефіцієнт простроченої дебіторської заборгованості (її частка в загальній сумі дебіторської заборгованості);

– середній період інкасації та кількість оборотів дебіторської заборгованості;

– розмір додаткових доходів, витрат і фінансових втрат.

При прийнятті рішення щодо надання комерційного кредиту покупцям продукції слід зважити всі переваги і недоліки цієї стратегії та оцінити загальну ефективність інвестування капіталу в дебіторську заборгованість.

До переваг широкого застосування кредитної політики можна віднести збільшення продажів і доходів підприємства в умовах жорсткої конкуренції. Однак серед недоліків варто зазначити:

– можливе утворення безнадійної дебіторської заборгованості;

– додаткові фінансові втрати при залученні короткострокових банківських кредитів для покриття дебіторської заборгованості;

– можливі альтернативні витрати через відволікання коштів з обороту.

Загальний ефект від інвестування коштів у дебіторську заборгованість можна визначити за формулою 3.8.

$$Е_{дз} = П_{дз} – В_{дз} – Ф_{дз}, \quad (3.8)$$

де, $Е_{дз}$ – сума ефекту від інвестування коштів у дебіторську заборгованість;

$П_{дз}$ – додатковий прибуток підприємства, отриманий за рахунок надання

відстрочок платежів;

$В_{дз}$ – дійсні і можливі витрати, пов'язані з кредитуванням покупців;

$Ф_{дз}$ – прямі фінансові втрати із-за неповернення боргу.

Приклад. Річний плановий обсяг реалізації на умовах відстрочки платежу – 5600 тис. грн.

Питома вага собівартості в обсязі реалізації – 80%.

Середній період надання відстрочки платежу – 30 днів.

Середній період прострочки платежу – 10 днів.

Таблиця 3.8 – Обґрунтування доцільності інвестицій у дебіторську заборгованість

Показники	Методика розрахунку	Значення показника тис. грн.
Необхідний обсяг інвестицій у дебіторську заборгованість	$\frac{5600 \times 0,80(30+10)}{360}$	497,8
Додатковий реалізаційний дохід	-	
Додаткові реалізаційні витрати	5600 × 0,80	
Фінансові витрати по залученню кредиту	$\frac{5600 \times 0,80 \times 0,25(30+10)}{360}$	124,4
Можливі (альтернативні) витрати через інвестування коштів у дебіторську заборгованість і вилучення їх з обороту	497,8 × 0,22	109,5
Фінансові втрати інвестиційних коштів від безнадійної дебіторської заборгованості	497,8 × 0,20	99,6
Загальний ефект від пом'якшення умов розрахунків	5600 - 4480 - 124,4 -109,5 - 99,6	786,5
Загальний ефект від пом'якшення умов розрахунків	5600 – 4480 - 124,4 – 109,5 – 99,6	786,5

Оцінемо загальний обсяг інвестицій у дебіторську заборгованість і доцільність надання комерційного кредиту, якщо ймовірні прямі фінансові втрати від неповернення боргів складають 20%. Короткострокові кредити для покриття дебіторської заборгованості можуть бути отримані від банку під 25% річних, при цьому рентабельність активів підприємства становить 22%.

Отже, розрахунки свідчать про те, що підприємству вигідно послабити

умови розрахунків. Однак загальний результат операції може змінитися в разі зростання обсягу безнадійних боргів.

Залежно від рівня доходності та ризику, для реалізації кредитної політики застосовуються різні стратегії: консервативна, поміркована та агресивна (див. табл. 3.9).

Таблиця 3.9 – Характерні особливості окремих типів кредитної політики підприємства по відношенню до його покупців

Тип кредитної політики	Механізм реалізації	Можливі негативні наслідки
Консервативна (жорстка) кредитна політика	– скорочення кола покупців продукції в кредит за рахунок виключення груп підвищеного ризику; – мінімізація строків надання відстрочок платежів; – мінімізація розміру комерційного кредиту; – встановлення жорстких умов надання кредиту; – підвищення вартості комерційного кредиту; – жорстка процедура інкасації дебіторської заборгованості.	– ускладнюється формування стійких господарських зв'язків з покупцями продукції; – повільніше зростають обсяги діяльності в умовах низького попиту на продукцію.
Поміркована (зважена) кредитна політика	– підтримка середнього рівня ризику при продажу в кредит; – встановлення зважених умов проведення кредитної політики.	– практично відсутні.
Агресивна (ліберальна) кредитна політика	– розширення складу дебіторів за рахунок більш ризикових груп; – збільшення строків надання відстрочки платежів; – збільшення розміру наданого кредиту; – зниження вартості надання кредиту; – пом'якшення умов повернення дебіторської заборгованості (можливість її пролонгації).	– може призвести до надмірного вилучення фінансових ресурсів; – існує загроза зниження платоспроможності; – можливе збільшення витрат по стягненню боргів; – зменшення рентабельності активів.

При виборі типу кредитної політики необхідно враховувати такі фактори:

– платоспроможність покупця;

– стан ринку готової продукції;

– потенційна можливість збільшення виробництва при розширенні

обсягів продажу завдяки відстрочці платежів;

– правові аспекти стягнення заборгованості;

– фінансова здатність інвестувати в дебіторську заборгованість та вилучати ці кошти з обігу;

– прийнятний рівень ризику.

Одним з важливих аспектів управління дебіторською заборгованістю є підвищення її якості, що досягається через:

– комплексну оцінку фінансового стану кредиторів, їх платоспроможності, репутації, терміну діяльності, а також ситуації в галузі;

– диверсифікацію клієнтської бази;

– встановлення лімітів заборгованості як для всіх клієнтів, так і для кожного окремо;

– використання різних форм забезпечення стягнення боргів (застава, страхування, гарантії банків або третіх осіб, забезпечені векселі);

– посилення ефективності штрафних санкцій проти боржників.

Управління дебіторською заборгованістю також передбачає використання сучасних форм рефінансування для прискорення розрахунків. Рефінансування полягає в переведенні дебіторської заборгованості в інші ліквідні активи компанії (грошові кошти або високоліквідні цінні папери), що дозволяє пришвидшити обіг коштів.

Основні форми рефінансування боргів включають: спонтанне фінансування, факторинг, облік векселів або їх продаж на фондових біржах, а також форфейтинг.

Незалежно від форми операції рефінансування, її застосування базується на кількох ключових принципах:

– загальна вартість рефінансування не повинна перевищувати очікуваний прибуток від використання вивільнених коштів;

– для забезпечення платоспроможності компанії витрати на рефінансування не повинні перевищувати вартість короткострокових кредитів;

– витрати на рефінансування не мають бути вищими за інфляційні втрати у випадку затримки платежів.

Розглянемо особливості застосування різних методів рефінансування:

– спонтанне рефінансування – найпоширеніша форма прискорення розрахунків, що передбачає надання знижки покупцям за дострокову оплату. Знижка є ціною спонтанного рефінансування, що визначається для компанії-продавця, і для покупця – вартістю комерційного кредиту.

– факторинг – передача права на отримання платежів від покупців банку або факторинговій компанії. Після цього банк або компанія стягує заборгованість, але ризик у разі порушення зобов'язань залишається на підприємстві. Вартість факторингу включає комісію та відсотки за використання кредиту.

– облік векселя або його продаж – якщо дебіторська заборгованість оформлена векселем, він може бути проданий банку зі знижкою. Якщо вексель продається на фондовому ринку, вартість рефінансування включає комісію посередникам і можливу курсову різницю.

– форфейтинг – перетворення комерційного кредиту на банківський, коли борг, оформлений векселем чи акредитивом, продається банку без права регресу. Це дозволяє зменшити ризики підприємства, хоча банк вимагає знижки на ціну для покриття можливих втрат. Форфейтинг зазвичай застосовується в експортних операціях.

ВИСНОВКИ

Вивчивши теоретичні аспекти та методику обліку і аналізу дебіторської заборгованості, а також проаналізувавши нормативно-законодавчу базу, можна стверджувати, що виникнення дебіторської заборгованості в межах нормальної господарської діяльності є допустимим, але проблема виникає при її безконтрольному зростанні та несвоєчасному погашенні, що призводить до зниження платоспроможності підприємства. Класифікація дебіторської заборгованості відіграє важливу роль в організації обліку та забезпеченні точності аналізу.

З аналізу організації обліку на підприємстві ТОВ «Виробнича компанія Енергопром» було встановлено, що він відповідає вимогам чинного законодавства і здійснюється із застосуванням стандартних форм первинних документів, а також відповідних бухгалтерських записів. Однак, було виявлено деякі недоліки в організації бухгалтерського обліку, і запропоновано шляхи їх усунення.

Дебіторська заборгованість визначається як частина оборотного капіталу, що включає вимоги щодо отримання грошових коштів, матеріальних та інших ресурсів від контрагентів. Найбільш точне визначення дебіторської заборгованості: «це невиплачені контрагентами матеріальні ресурси або готівка, що виведена з обороту». Це визначення відображає економічну сутність дебіторської заборгованості та її місце в бухгалтерському обліку.

Між зарубіжною та українською практикою в класифікації дебіторської заборгованості суттєвих відмінностей не виявлено. У обох випадках дебіторська заборгованість є зобов’язанням покупця або партнера перед підприємством, що виникає через оплату товарів, виконаних робіт або наданих послуг. Для бухгалтерського обліку уточнено класифікацію дебіторської заборгованості, яка дозволяє краще зрозуміти її економічну

природу та відповідність структури бухгалтерського балансу.

Було запропоновано класифікувати дебіторську заборгованість на довгострокову та короткострокову, в залежності від терміну погашення, що дозволяє більш точно оцінити ліквідність активів підприємства та дає користувачам фінансової звітності найбільш повну інформацію про рівень дебіторської заборгованості та здатність перетворити її в грошові кошти.

Удосконалення системи обліку дебіторської заборгованості, зокрема за розрахунками з покупцями та замовниками, дасть змогу чітко визначити грошові потоки підприємства та мінімізувати ризик виникнення заборгованості. Також було запропоновано створити форму внутрішньої звітності для узагальнення результатів розрахунків із контрагентами, що дозволить виявляти ненадійних боржників, стежити за станом розрахунків і, у разі потреби, відмовлятися від співпраці.

Було також запропоновано доповнити субрахунки рахунка 36 «Розрахунки з покупцями і замовниками» новими субрахунками 365 «Розрахунки з вітчизняними замовниками» та 366 «Розрахунки з іноземними замовниками», що покращить аналітичність розрахунків, дозволить розділити розрахунки з покупцями та замовниками і забезпечить чітке відокремлення передачі готової продукції замовникам від реалізації товарів покупцям.

Застосування розроблених у кваліфікаційній роботі пропозицій допоможе оптимізувати ведення бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості та стандартизувати методи її аналізу на підприємстві. Аналіз основних фінансово-економічних показників діяльності ТОВ «Виробнича компанія Енергопром» показує, що підприємство є фінансово нестійким, хоча рентабельність діяльності вказує на покращення ефективності господарської діяльності, орієнтованої на отримання прибутку.

Окремий аналіз дебіторської заборгованості виявив, що сума заборгованості за товари, роботи, послуги та інша поточна дебіторська заборгованість ТОВ «Виробнича компанія Енергопром» за період з 2019 по

2021 роки збільшилась на 745,0 тис. грн. (81,3%) та 1316,5 тис. грн. (54,5%) відповідно. У 2020 та 2021 роках спостерігається значне скорочення суми дебіторської заборгованості, що свідчить про зменшення періоду її погашення.

Аналіз структури дебіторської заборгованості показав, що найбільшу частку протягом кожного року становить інша поточна дебіторська заборгованість, коливання якої варіюється від 54,2% у 2021 році до 72,5% у 2019 році. Частка дебіторської заборгованості у загальних активах компанії зросла на 15,9% за 2019-2020 рр., а в 2020-2021 рр. зменшилась на 18,8%. Це зменшення позитивно характеризує стан дебіторської заборгованості, хоча процес її перетворення в грошові кошти залишається доволі повільним.

Аналіз показників оборотності дебіторської заборгованості свідчить про стійке зменшення цього показника: у 2020 році він знизився з 6,6 до 5,3 оборотів, а у 2021 році ще більше – до 2,74 оборотів. Це означає, що дебіторська заборгованість погашається значно повільніше.

За результатами факторного аналізу було відзначено зменшення виручки від реалізації, що призвело до зниження коефіцієнта на 4,28, в той час як зменшення середньорічної суми дебіторської заборгованості сприяло збільшенню коефіцієнта на 1,72. Кореляційно-регресійний аналіз показав тісний і прямий зв'язок між дебіторською заборгованістю та виручкою від реалізації продукції, що потребує подальших заходів для того, щоб темпи зростання дебіторської заборгованості не випереджали темпи зростання чистої виручки.

Для ефективного управління дебіторською заборгованістю на підприємстві необхідно впровадити систему управління дебіторською заборгованістю, що включатиме такі заходи, як чітка кредитна політика і контроль за своєчасністю платежів. Впровадження такої системи дозволить ефективно управляти поточною дебіторською заборгованістю, запобігаючи її перетворенню в інші види заборгованості, що негативно впливають на фінансовий стан підприємства.

Отже, запровадження запропонованих рекомендацій у практичну діяльність сприятиме подальшому вдосконаленню обліку дебіторської заборгованості на ТОВ «Виробнича компанія Енергопром» і позитивно позначиться на загальному стані підприємства.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Акімова Н. С., Топоркова О. В., Євлаш Т. О., Говоруха О. О. Облік та аналіз дебіторської заборгованості в системі управління підприємств оптової торгівлі : монографія. Харків : ХДУХТ, 2016. 285 с.

2. Безверхий К. В., Бочуля Т. В. Інформаційний комплекс облікової системи та звітність в Україні : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 184 с.

3. Береза С. Л. Проблеми оцінки та списання дебіторської заборгованості: вітчизняний та міжнародний досвід. *Вісник ЖІТІ*. 2002. №18. С. 24-31.

4. Блакита Г. В., Бровко О. Т. Актуальні питання управління дебіторською заборгованістю. *Збірник наукових праць ВНАУ*. 2012. №3 (69). С. 23-29.

5. Бондар М. І. Звітність підприємства : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2015. 570 с.

6. Бондарчук Н.В., Васильєва Л.М. Теоретико-методичні основи бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Сер.: Економічні науки. 2016. Вип. 16(1). С. 135–138. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2016_16(1)__35

7. Борзенко О. П. Шляхи оптимізації дебіторської заборгованості. *Майбутнє – аудит* : матеріали першої спільної науково-практичної спілки аудиторів України і ВУЗів. 2004. с. 155.

8. Верига Ю. А. Бухгалтерський облік і аудит. Київ : ЦУЛ, 2012. 292 с.

9. Верига Ю. А. Облік і звітність суб’єктів малого підприємництва : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2014. 264 с.

10. Власова І. О. Політика управління заборгованістю в системі фінансового менеджменту підприємств. *Економіка*. 2011. №5(112). С. 17-20.

11. Герман Я. Ю. Облік дебіторської заборгованості: вітчизняний і

зарубіжний досвід. Донецьк : ДонНУЕТ. 2013. С. 21-26.

12. Гоголь Т. А. Аналіз розвитку спрощеної форми бухгалтерського обліку суб'єктів малого підприємництва в Україні: від 60-х років ХХ ст. до наших днів. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2012. № 7. С. 10-20.

13. Гойло Н. В. Розмежування сутності бухгалтерських категорій зобов'язання, заборгованість, розрахунки. *Вісник ЖДТУ*. 2012. № 2 (60). С. 26-28.

14. Голов С. Д. Бухгалтерський облік та фінансова звітність малих і середніх підприємств. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2010. №10. С. 3-15.

15. Голов С. Ф., Костюченко В. М. Бухгалтерський облік за міжнародними стандартами: приклади та коментарі : практ. посіб. Київ : Лібра, 2001. 840 с.

16. Городянська Л. О. Особливості організації обліку дебіторської заборгованості на підприємстві. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2007. №6. С. 9-16.

17. Грицай О. І., Станасюк Н. С. Управління дебіторською заборгованістю підприємства в контексті її обліково-аналітичного забезпечення. *Економіка і суспільство.* Випуск № 15. 2018. С. 825-832. URL : https://economyandsociety.in.ua/journals/15_ukr/125.pdf

18. Гудзь Н. В., Денчук П. Н., Романів Р. В. Бухгалтерський облік : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2016. 424 с.

19. Домбровська Н. Р. Удосконалення обліку дебіторської заборгованості в умовах застосування комп'ютерних технологій. *Стан і перспективи розвитку обліково-інформаційної системи в Україні* : матеріали ІІ міжнар. наук.-практ. конф. Тернопіль : ТНЕУ. 2012. С. 15-18.

20. Дроб`язко С. І., Козир Т. М., Холод С. Б. Облік та оподаткування підприємств малого бізнесу: навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2012. 416 с.

21. Жолнер І. В. Фінансовий облік за міжнародними та національними стандартами : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2012. 368 с.

22. Жувто О. М. Фінансовий облік за міжнародними та національними

стандартами : навч. посіб. Київ : НУХТ, 2014. 335 с.

23. Івахненков С. В. Інформаційні технології в організації бухгалтерського обліку та аудиту : навч. посіб. Київ : Знання-Прес, 2013. 349 с.

24. Івашкевич В. Б., Семенова І. М. Облік і аналіз дебіторської і кредиторської заборгованості. Київ : *Бухгалтерський облік,* 2006. 541 с.

25. Кім Ю. Г. Бухгалтерський та податковий облік: первинні документи та порядок їх заповнення. Київ : ЦУЛ, 2014. 600 с.

26. Керміт Д. Ларсон, Уайд Джон Дж., Чіапетта Барбара. Основні принципи бухгалтерського пер. з англ. за наук. ред. Г. В. Григораш, Г. В. Герасимової. Дніпропетровськ : Баланс Бізнес Букс, 2007. Т. 1. 1336 с.

27. Ковтуненко К. В. Управління дебіторською заборгованістю як інструмент зменшення фінансових ризиків на малих підприємствах. *Економічний журнал Одеського політехнічного університету*. 2017. № 1. С. 52–57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ejopu_2017_1_11

28. Кононенко Л. В., Назарова Г. Б., Оришака О. В. Організація обліку і аудиту розрахунків за податками та платежами в умовах використання сучасного інформаційного забезпечення. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. Чернів. торг.-екон. ін-т КНТЕУ. Чернівці : Вид-во ЧТЕІ КНТЕУ, 2020. Вип. I-II (77–78). Економічні науки. С. 202–211.

29. Крейніна М. Н. Управління рухом дебіторської і кредиторської заборгованості підприємства. *Фінансовий менеджмент*. 2010. №3. С. 7.

30. Кужельний М. В. Організація обліку : підручник. Київ : ЦУЛ, 2010. 350 с.

31. Кузик Н. М., Боярова О. В., Свида Л. С. Особливості інвентаризації розрахунків з дебіторами. *Актуальні проблеми розвитку економіки в умовах глобалізації.* 2012. С. 14-17.

32. Лишиленко О. В. Бухгалтерський облік : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2008. 623 с.

33. Лігоненко Л. О., Новікова Н. М. Управління дебіторською

заборгованістю підприємства : навч. посіб. Київ : КНТЕУ, 2005. 275 с.

34. Лучко М. Р., Бенько І. Д. Бухгалтерський облік у зарубіжних країнах : навч. посіб. Київ : Знання, 2015. 311с.

35. Мазаракі А. А., Лігоненко Л. О., Ушакова Н. М. Економіка торговельного підприємства : підручник для вузів. / під ред. проф. Н. М. Ушакової. Київ : Хрещатик, 1999. 800 с.

36. Мальоне Дж. Отношение счетоводства к политической экономии. *Счетоводство*. 1890. №3. С. 28–31.

37. Міжнародний стандарт фінансової звітності 39 «Фінансові інструменти: визнання та оцінка» URL : http : //www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main?art_id=92410&cat_id.

38. Національне положення (стандарту) бухгалтерського обліку № 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13.

39. Нашкерська Г. І. Особливості визнання та оцінки поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи і послуги. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2009. № 11. С. 31-37.

40. Неживенко А. П. Методика обліку дебіторської заборгованості і основні напрямки її вдосконалення. *Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Сер.: Економічні науки*. 2013. № 7. С. 165-170.

41. Онищенко В. О., Бондар М. І., Дубовая В. В. Облік у зарубіжних країнах : підручник для ВНЗ Київ : ЦУЛ, 2015. 576 с.

42. Пачолі Л. Трактат про рахунки та записи. Харків : Фактор, 2008. 128 с.

43. Плиса В. Й., Плиса З. П. Бухгалтерський облік : навч. посіб. Київ : Каравела, 2010. 480 с.

44. Податковий кодекс України : Кодекс України від 02.12.2010 р. №2755-IV : URL : <http://zakon.rada.gov.ua/>.

45. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 10 «Дебіторська

заборгованість» : Наказ Міністерства фінансів України від 31 березня 1999 № 87. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99.

46. Положення (стандарту) бухгалтерського обліку № 14 «Оренда» : Наказ Міністерства фінансів України від 28.07.2000 № 181. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws /show/z0487-00.

47. Положення (стандарту) бухгалтерського обліку № 21 «Вплив змін валютних курсів» : Наказ Міністерства фінансів України від 10 серпня 2000 року № 193. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws /show/z0487-00.

48. Присяжнюк С. В., Короленко Т. В. Облік поточної дебіторської заборгованості за вітчизняною та міжнародною практикою URL : http://www.rusnauka.com/36_PVMN_2012/ Economics/7_123418.doc.htm.

49. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi.

50. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Законі України від 14 травня 1992 року N 2344-XII. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T234300.html

51. Про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій Інструкція : Наказ Мінфіну України від 30.11.1999 р. № 291. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/>.

52. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgibin/laws/main.cgi.

53. Прокопенко Т. Ю.. Гнатенко Є. П. Правова база обліку та аналізу дебіторської заборгованості. *Молоді вчені*. 2014. № 10. С. 8-14.

54. Пушкар М. С., Гавришко Н. В., Романів Р. В. Історія обліку та контролю господарської діяльності : навч. посіб. Тернопіль : Карт-бланш, 2003. 223 с.

55. Різник І. В. Проблеми управління дебіторською заборгованістю. *Управління розвитком*. 2013. №1 (141)2. С. 40-43.

56. Садовська І. Б., Божидарнік Т. В., Нагірська К. Є. Бухгалтерський облік : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2013. 688 с.

57. Серпенінова Ю. С., Гольцова С. М., Макаренко І. О. Бухгалтерський облік: загальна теорія : навч. посіб. Суми : Університетська книга, 2015. 336 с.

58. Скорба О. А. Регулювання обліку дебіторської заборгованості у вітчизняній та зарубіжній практиці. *Економіст*. 2009. №11. С. 50-56.

59. Скоробогатова В. В. Методика бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості як складової змішаних активів. *Сталий розвиток економіки*. 2012. № 7(17). С. 270-276.

60. Смоляр Л. Г., Овчарик Р. Ю., Кам'янська О. В. Облік і аудит : навч. посіб. Київ : Ліра-К, 2013. 616 с.

61. Сопко В. В., Бойко О. В., Кучер М. І. Бухгалтерський облік: фінансовий та внутрішньогосподарський. Київ : Фенікс, 2003. 468 с.

62. Стоун Д. Бухгалтерський та фінансовий аналіз. Київ : Літера плюс, 2011. 302 с.

63. Сук Л. К., Сук П. Л. Фінансовий облік : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2012. 647 с.

64. Сурніна К. С. Облік дебіторської заборгованості у відповідності з національними стандартами. *Вісник ЖІТІ Економічні науки*. 2000. № 11. С. 43-44.

65. Хомин П. М., Кулик М. А. Порівняльний аспект обліку заборгованості підприємства за П(с)БО ТА МСФЗ (IAS) URL : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ptmbo/2012_3/56.pdf.

66. Цивільний Кодекс : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV : зі змінами та доповнен. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/>.

67. Чорнобривець М. М. Дебіторська заборгованість: сутність та причини виникнення. *Європейські перспективи*. 2013. №10. С.181-185.

68. Чорнобривець М. М. Управління дебіторською заборгованістю підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. С. 241-247.

69. Шара Є. Ю., Соколовська І. Є. Фінансовий облік І : навч. посіб. Державна фіскальна служба України, Національний університет Державної податкової служби України. Київ : ЦУЛ, 2016. 336 с.

70. Шипунова О. В. Автоматизація управління підприємством: основні принципи, функції та підходи. UEL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn /Soc_Gum/pprbsu/2011_31/11_31_34.pdf

71. Cheremushkin, S. V. Firm's Credit Standing and its implications for recognition, measurement and inter-predation of the liabilities in financial statements prepared in accordance with US GAAP and IFRS / J. : Intern. accounting. 2010. № 4. pp. 22-26.

72. Peter F. Drucker, «A New Discipline», Success 1. January-February 1987, 182 p.

73. Fayol H., General and Industrial Management / Henri Fayol. London : Pitman. 1949. 452 p.

74. Wilson, Earl Ray. Accounting for governmental and nonprofit entities / Earl R. Wilson, Leon E. Hay, Susan C. Kettles. 11 ed. Bostonetc.: Irwin, 1999 / XVIII, 862 p.

75. Accounting Information Systems by Marshall B. Romney, Paul J. Steinbart Hardcover, Tenth Edition, 2005. 805 p.